

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης
(18. Paṭisambhidāmagga-aṭṭhakathā)

3. Το κεφάλαιο για τη σοφία (3. Paññāvaggo)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης

(3) Paññāvaggo

1. Mahāpaññākathā

Mahāpaññākathāvaṇṇanā

1. Idāni visesato paññāpadaṭṭhānabhūtāya suññākathāya anantaraṃ kathitāya paññākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha ādito tāva sattasu anupassanāsu ekekaṃmūlakā satta paññā pucchāpubbaṅgamaṃ katvā niddiṭṭhā, puna sattānupassanāmūlakā ekekuttaramūlakā ca tisso paññā pucchāṃ akatvāva niddiṭṭhā, evamādito dasapaññāpāripūri niddiṭṭhā. Tattha aniccānupassanā tāva yasmā aniccatō diṭṭhesu saṅkhāresu “yadaniccaṃ, taṃ dukkha”nti dukkhato ca “yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”ti anattato ca javati, tasmā sā bhāvitā bahulikatā javanapaññaṃ paripūreti. Sā hi sakavisayesu javatīti javanā, javanā ca sā paññā cāti javanapañña. Dukkhanupassanā samādhindriyanissitattā balavatī hutvā paṇidhiṃ nibbijjhati padāleti, tasmā nibbedhikapaññaṃ paripūreti. Sā hi nibbijjhatīti nibbedhikā, nibbedhikā ca sā paññā cāti nibbedhikapañña. Anattānupassanā suññatādassanena vuddhippattiyā mahattappattattā mahāpaññaṃ paripūreti. Sā hi vuddhippattattā mahatī ca sā paññā cāti mahāpañña. Nibbidānupassanā yasmā tissannaṃyeva anupassanānaṃ purimatopi āsevanāya balappattāvatthattā sabbasaṅkhāresu nibbindanasamatthā hutvā tikkhā hoti, tasmā tikkhapaññaṃ paripūreti. Virāgānupassanāpi yasmā tissannaṃyeva anupassanānaṃ purimatopi āsevanābalappattānaṃ vuddhatarāvatthattā sabbasaṅkhārehi virajjanasamatthā hutvā vipulā hoti, tasmā vipulapaññaṃ paripūreti.

Nirodhānupassanāpi yasmā tissannaṃyeva anupassanānaṃ purimatopi āsevanābalappattānaṃ vuddhatarāvatthattā vayalakkhaṇavasena sabbasaṅkhārānaṃ nirodhadassanasamatthā hutvā gambhīrā hoti, tasmā gambhīrapaññaṃ paripūreti. Nirodho hi uttānapaññehi alabbhaneyyapattiṭṭhattā gambhīro, tasmīṃ gambhīre gādhappattā paññāpi gambhīrā. Paṭinissaggānupassanāpi yasmā tissannaṃyeva anupassanānaṃ purimatopi āsevanābalappattānaṃ vuddhatarāvatthattā vayalakkhaṇavasena sabbasaṅkhārāpaṭinissajjanasamatthā hutvā asāmantā hoti, vuddhipariyantappattattā chahi paññāhi dūre hotīti attho. Tasmā sayāṃ asāmantattā asāmantapaññaṃ paripūreti. Sā hi heṭṭhimapaññāhi dūrattā asāmantā, asānipā vā paññāti asāmantapañña. Paṇḍiccaṃ paripūrentīti paṇḍitabhāvaṃ paripūrenti. Yasmā yathāvuttā satta paññā paripuṇṇā bhāvetvā paṇḍitalakkhaṇappatto sikhappattavutṭhānagāminivipassanāsaṅkhātehi saṅkhārupekkhānulomagotrābhūñānehi paṇḍito hutvā paṇḍiccena samannāgato hoti, tasmā “paṇḍiccaṃ paripūrentī”ti vuttaṃ.

Aṭṭha paññāti paṇḍiccasāṅkhātāya paññāya saha sabbā aṭṭha paññā. Puthupaññaṃ paripūrentīti yasmā tena paṇḍiccena samannāgato hutvā so paṇḍito gotrabhuññānantaraṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā lokuttarabhāvappattiyā lokiyato puthubhūtattā visumbhūtattā puthupaññātisaṅkhātāṃ maggaphalapaññaṃ pāpuṇāti, tasmā “aṭṭha paññā puthupaññaṃ paripūrentī”ti vuttaṃ.

Imā nava paññātiādīsu tasseeva kamena adhigatamaggaphalassa ariyapuggalassa paṇītalokuttaradhammopayogena paṇītacittasantānattā pahaṭṭhākāreneva ca pavattamānacittasantānassa phalānantaraṃ otiṇṇabhavaṅgato vuṭṭhitassa maggapaccavekkhaṇā, tato ca bhavaṅgaṃ otarivā vuṭṭhitassa phalapaccavekkhaṇā, imināva nayena pahīnakilesapaccavekkhaṇā, avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇā, nibbānapaccavekkhaṇāti pañca paccavekkhaṇā pavattanti. Tāsu paccavekkhaṇāsu maggapaccavekkhaṇā phalapaccavekkhaṇā ca paṭibhānapaṭisambhidā hoti. Kathaṃ? “Yaṃkiñci paccayasambhūtaṃ nibbānaṃ bhāsitattho vipāko kiriyāti ime pañca dhammā attho”ti abhidhamme pāḷiṃ anugantvā tadaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Nibbānassa ca atthattā tadārammaṇaṃ maggaphalaññaṃ “atthesu ññaṃ atthapaṭisambhidā”ti vacanato atthapaṭisambhidā hoti. Tassa atthapaṭisambhidābhūtassa maggaphalaññaṃ paccavekkhaṇaṇñaṃ “ññesu ññaṃ paṭibhānapaṭisambhidā”ti vacanato paṭibhānapaṭisambhidā hoti. Sā ca paccavekkhaṇapaññā hāsākārena pavattamānacittasantānassa hāsapaññā nāma hoti. Tasmā nava paññā hāsapaññaṃ paripūrentīti ca hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidāti ca vuttaṃ. Sabbappakārāpi paññā tassa tassa atthassa pākaṭakaraṇasaṅkhātēna paññāpanaṭṭhena paññā, tena tena vā pakārena dhamme jānātīti paññā.

Tassāti tassa vuttappakārassa ariyapuggalassa. Karaṇatthe sāmivacanaṃ. Atthavavatthānatoti yathāvuttassa pañcavidhassa atthassa vavatthāpanavasena. Vuttampi cetāṃ samaṇakaraṇīyakathāyaṃ “hetuphalaṃ nibbānaṃ vacanattho atha vipākaṃ kiriyāti atthe pañca pabhede paṭhamantapabhedagataṃ ñña”nti. Adhigatā hotīti paṭiladdhā hoti. Sāyeva paṭilābhasacchikiriyāya sacchikatā. Paṭilābhaphasseneva phassitā paññāya. Dhammavavatthānatoti “yo koci phalanibbattako hetu ariyamaggo bhāsitaṃ kusalaṃ akusalanti ime pañca dhammā dhammo”ti abhidhamme pāḷiyānusārena vuttānaṃ pañcannaṃ dhammānaṃ vavatthāpanavasena. Vuttampi cetāṃ samaṇakaraṇīyakathāyaṃ “hetu ariyamaggo vacanaṃ kusalañca akusalañcāti dhamme pañca pabhede dutiyantapabhedagataṃ ñña”nti. Niruttivavatthānatoti tesāṃ tesāṃ atthadhammānaṃ anurūpaniruttīnaṃ vavatthāpanavasena. Paṭibhānavavatthānatoti paṭibhānasāṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ paṭisambhidāññaṇaṃ vavatthāpanavasena. Tassimāti nigamanavacanametāṃ.

2. Evaṃ sabbasaṅgāhakavasena anupassanānaṃ visesaṃ dassetvā idāni vatthubhedavasena dassento rūpe aniccānupassanātiādīmāha. Taṃ heṭṭhā vuttatthameva. Puna rūpādīsuyeva atītānāgatapaccuppannavasena javanapaññaṃ dassetukāmo kevalaṃ rūpādivasena ca atītānāgatapaccuppannarūpādivasena ca pucchaṃ katvā pucchākameneva vissajjanaṃ akāsi. Tattha suddharūpādivissajjanesu paṭhamāṃ niddiṭṭhā eva paññā atītānāgatapaccuppannamūlakesu sabbavissajjanesu tesu atītādīsū javanavasena javanapaññāti niddiṭṭhā.

3. Puna anekasuttantapubbaṅgaṃ paññāpabhedāṃ dassetukāmo paṭhamāṃ tāva suttante uddisi. Tattha sappurisasamsevoti heṭṭhā vuttappakārānaṃ sappurisaṇaṃ bhajanaṃ. Saddhammassavananti tesāṃ sappurisaṇaṃ santike

sīlādipaṭipattidīpakassa saddhammavacanaṣa savanaṃ. Yonisomanasikāroṭi sutānaṃ dhammānaṃ atthūpaparikkhaṇavasena upāyena manasikāro. Dhammānuddhammapaṭipattīti lokuttaradhamme anugataṣa sīlādipaṭipadādhammaṣa paṭipajjanaṃ. Paññāpaṭilābhāya paññāvuddhiyā paññāvepullāya paññābhūllāyāti imāni cattāri paññāvasena bhāvavacanāni. Sesāni dvādaṣa puggalavasena bhāvavacanāni.

1. Soḷasapaññāniddeṣavaṇṇanā

4. Suttantaṇiddeṣe channaṃ abhiññāññāṇanti

iddhividhadibbasotacetopariyapubbenivāsadibbacakkhuāsavānaṃ khayaññāṇaṃ. Tesattatīnaṃ ñāṇāṇanti ñāṇakathāya niddiṭṭhānaṃ sāvakasādhāraṇānaṃ ñāṇānaṃ. Sattasattatīnaṃ ñāṇāṇanti ettha -

“Sattasattari vo, bhikkhave, ñāṇavatthūni desessāmi, taṃ suṇātha sādhu kaṃ manasi karoṭha, bhāṣissāmi. Katamāni, bhikkhave, sattasattari ñāṇavatthūni? Jātipaccayā jarāmaṇanti ñāṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaṇanti ñāṇaṃ. Atītaṃpi addhānaṃ jātipaccayā jarāmaṇanti ñāṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaṇanti ñāṇaṃ, anāgatampi addhānaṃ jātipaccayā jarāmaṇanti ñāṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmaṇanti ñāṇaṃ. Yampissa taṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, taṃpi khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃti ñāṇaṃ. Bhavapaccayā jātiṭi ñāṇaṃ...pe... upādānapaccayā bhavoti ñāṇaṃ... taṇhāpaccayā upādānanti ñāṇaṃ... vedanāpaccayā taṇhāti ñāṇaṃ... phassaṃpaccayā vedanāti ñāṇaṃ... saḷāyatanapaccayā phassoti ñāṇaṃ... nāmarūpapaccayā saḷāyatananti ñāṇaṃ... viññāṇapaccayā nāmarūpanti ñāṇaṃ... saṅkhārāpaccayā viññāṇanti ñāṇaṃ... avijjāpaccayā saṅkhārāti ñāṇaṃ, asati avijjāya natthi saṅkhārāti ñāṇaṃ. Atītaṃpi addhānaṃ avijjāpaccayā saṅkhārāti ñāṇaṃ, asati avijjāya natthi saṅkhārāti ñāṇaṃ, anāgatampi addhānaṃ avijjāpaccayā saṅkhārāti ñāṇaṃ, asati avijjāya natthi saṅkhārāti ñāṇaṃ. Yampissa taṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, taṃpi khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammaṃti ñāṇaṃ. Imāni vuccanti, bhikkhave, sattasattari ñāṇavatthūni”ti -

Evamaṃ bhagavatā nidānavagge vuttāni sattasattati ñāṇāni. “Jarāmaṇe ñāṇaṃ, jarāmaṇaṣamudaye ñāṇaṃ, jarāmaṇanirodhe ñāṇaṃ, jarāmaṇanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇa”nti iminā nayaṇa ekādaṣaṣa aṅgeṣu cattāri cattāri katvā vuttāni catucattārīṣa ñāṇavatthūni paṇa idha na gahitāni. Ubhayattha ca ñāṇāniyeṇa hitaṣukhaṣa vatthūnīti ñāṇavatthūni. Lābhotiādīṣu lābhoyeṇa upaṣaggeṇa viṣeṣevā paṭilābhoti vutto. Puna ṭaṣeva atthavivaraṇaṣaṇaṣa patti sampattīti vuttaṃ. Phassaṇāti adhigamaṇaṣaṇa phusaṇā. Saṭchikiriyāti paṭilābhaṣaṭchikiriyā. Upaṣampadāti nipphādaṇā.

Sattannaṇca sekkaṇanti tiṣṣo sikkhā sikkhaṇtīti sekkaṣaṇñitānaṃ sotāpattimaggaṭṭhādīnaṃ sattannaṃ. Puthujjanaṭalyāṇakaṣa cāti nibbānaṭgāminiyā paṭipadāya yuttattā suṇdaṭṭhena ṭalyāṇaṣaṇñitassa puthujjanaṣa. Vaḍḍhitāṃ vaḍḍhanaṃ etāyāti vaḍḍhitavaḍḍhaṇā. Yathāvuttānaṃ aṭṭhaṇaṃpi paññānaṃ vaṣeṇa viṣeṣato ca arahato paññāṇaṣeṇa paññāvuddhiyā. Tathā paññāvepullāya. Maṭhante atthe paṛiggaṇhātītiādīṣu paṭiṣambhidappaṭto aṛiyaṣāvako atthādayo āṛamaṇaṇakaṇeṇa paṛiggaṇhāti. Sabbāpi maṭhāpaññā aṛiyaṣāvakaṇaṃyeṇa. Taṣṣā ca paññāya viṣayā heṭṭhā vuttatthā eṇa.

Puthunānākhandesūtiādīsu nānāsaddo puthusaddassa atthavacanam. Ñāṇam pavattatīti puthupaññāti tesu tathāvuttesu khandhādīsu ñāṇam pavattatīti katvā taṃ ñāṇam puthupaññā nāmāti attho. Nānāpaṭīccasamuppādesūti paṭīccasamuppannāṇam dhammāṇam vasena paccayabahuttā vuttaṃ. Nānāsuññatamanupalabbhesūti upalabbhanam upalabbho, gahaṇanti attho. Na upalabbho anupalabbho, anupalabbhāṇam bahuttā bahuvacanena anupalabbhā, pañcavīsatisuññatāvasena vā nānāsuññatāsu attattaniyādīṇam anupalabbhā nānāsuññatānupalabbhā, tesu. “Nānāsuññatānupalabbhesū”ti vattabbe “adukkhamasukhā”tiādīsu viya ma-kāro padasandhivasena vutto. Imā pañca paññā kalyāṇaputhujjanehi sādharmaṇā, nānāatthādīsu paññā ariyāṇameva. Puthujjanasādharaṇe dhammeti lokiyadhamme. Iminā avasānapariyāyena lokiyato puthubhūtanibbānārammaṇattā puthubhūtā visumbhūtā paññāti puthupaññā nāmāti vuttaṃ hoti.

Vipulapaññā mahāpaññāyena veditabbā. Yathāvutte dhamme pariggaṇhantassa guṇamahantatāya tesam dhammāṇam pariggāhikāya ca paññāya mahantatā, tesam dhammāṇam sayameva mahantatā uḷāratā dhammāṇa ca paññāya ca vipulatā veditabbā. Gambhīrapaññā puthupaññāyena veditabbā. Te ca dhammā te ca anupalabbhā sā ca paññā pakatijanena alabbhaneyyapattiṭṭhattā gambhīrā.

Yassa puggalassāti ariyapuggalasseva. Añño kocīti puthujjano. Abhisambhavitunti sampāpuṇituṃ. Anabhisambhavanīyoti sampāpuṇituṃ asakkuṇeyyo. Aññehīti puthujjaneheva. Aṭṭhamakassāti arahattaphalaṭṭhato paṭṭhāya gaṇiyamāne aṭṭhamabhūtassa sotāpattimaggaṭṭhassa. Dūreti vippakaṭṭhe. Vidūreti visesena vippakaṭṭhe. Suvidūreti suṭṭhu visesena vippakaṭṭhe. Na santiketi na samīpe. Na sāmāntāti na samīpabhāge. Imāni dve paṭisedhasahitāni vacanāni dūrabhāvasseva niyamanāni. Upādāyāti paṭicca. Sotāpannassāti sotāpattiphalatṭhassa. Eteneva taṃtaṃmaggapaññā taṃtaṃphalapaññāya dūreti vuttaṃ hoti. Paccekasambuddhoti upasaggena visesitaṃ. Itaradvayaṃ pana suddhameva āgataṃ.

5. “Paccekabuddhassa sadevakassa ca lokassa paññā tathāgatassa paññāya dūre”tiādīni vatvā tameva dūraṭṭham anekappakārato dassetukāmo paññāpabhedakusalotiādīmāha. Tattha paññāpabhedakusaloti attano anantavikappe paññāpabhede cheko. Pabhinnaññoti anantappabhedapattaññāno. Etena paññāpabhedakusalattepi sati tāsam paññāṇam anantabhedattaṃ dasseti. Adhigatapaṭisambhidoti paṭiladdhaaggacatupaṭisambhidāññāno. Catuvesārajappattoti cattāri visāradabhāvasaṅkhātāni ñāṇāni patto. Yathāha -

“Sammāsambuddhassa te paṭijānato ‘ime dhammā anabhisambuddhā’ti, tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭīcodessatīti nimittametaṃ, bhikkhave, na samanupassāmi, etamahaṃ, bhikkhave, nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajappatto viharāmi. Khīṇāsavassa te paṭijānato ‘ime āsavā aparikkhīṇā’ti, ‘ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā’ti, ‘yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā’ti, tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭīcodessatīti nimittametaṃ, bhikkhave, na samanupassāmi, etamahaṃ, bhikkhave, nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajappatto viharāmi”ti.

Dasabalabaladhārīti dasa balāni etesanti dasabalā, dasabalānaṃ balāni dasabalabalāni, tāni dasabalabalāni dhārayatīti dasabalabaladhārī, dasabalaññabaladhārīti attho. Etehi tīhi vacanehi anantappabhedānaṃ neyyānaṃ pabhedamukhamattaṃ dassitaṃ. Soyeva paññāpayogavasena abhimaṅgalasammataṭṭhena purisāsabho. Asantāsaṭṭhena purisasīho. Mahantaṭṭhena purisanāgo. Pajānanaṭṭhena purisājañño. Lokakiccadhuravahanaṭṭhena purisadhorayho.

Atha tejādikaṃ anantaññāto laddhaṃ guṇavisesaṃ dassetukāmo tesāṃ tejādīnaṃ anantaññāmaṃlakabhāvaṃ dassento anantaññānoti vatvā anantatejotiādimāha. Tattha anantaññānoti gaṇanavasena ca pabhāvavasena ca antavirahitañño. Anantatejoti veneyyasantāne mohatamavidhamanena anantaññātejo. Anantayasoti paññāguṇehea lokattayavittatānantakittighoso. Aḍḍhoti paññādhanasamiddhiyā samiddho. Mahaddhanoti paññādhanavaḍḍhattepi pabhāvamahattena mahantaṃ paññādhanamassāti mahaddhano. Mahādhanotipi pāṭho. Dhanavāti paṃsaṃsittabbapaññādhanavattā niccayuttapaññādhanavattā atisayabhūtapaññādhanavattā dhanavā. Etesupi hi tīsu atthesu idaṃ vacanaṃ saddavidū icchanti.

Evaṃ paññāguṇena bhagavato attasampattisiddhiṃ dassetvā puna paññāguṇeneva lokahitasampattisiddhiṃ dassento netātiādimāha. Tattha veneyye saṃsārasaṅkhātabhayaṭṭhānato nibbānasaṅkhātakhemaṭṭhānaṃ netā. Tattha nayanakāle eva saṃvaravinayapahānavinayavasena veneyye vinetā. Dhammadesanākāle eva saṃsayacchedanena anunetā. Saṃsayāṃ chinditvā paññāpetabbaṃ atthaṃ paññāpetā. Tathā paññāpitānaṃ nicchayakaraṇena nijjhāpetā. Tathā nijjhāyitassa atthassa paṭipattipayojanavasena pekkhetā. Tathāpaṭipanne paṭipattiphalena pasādetā. So hi bhagavāti ettha hi-kāro anantaraṃ vuttassa atthassa kāraṇopadese nipāto. Anuppannassa maggassa uppādetāti sakasantāne na uppannapubbassa chaasādhāraṇaṇāhetubhūtaṃ ariyamaggassa bodhimūle lokahitatthaṃ sakasantāne uppādetā. Asañjātassa maggassa sañjanetāti veneyyasantāne asañjātapubbassa sāvakaṃpāramiññāhetubhūtaṃ ariyamaggassa dhammacakkappavattanaṃ pabhūti yāvajjakālā veneyyasantāne sañjanetā. Sāvakaveneyyānampi hi santāne bhagavato vuttavacaneneva ariyamaggassa sañjananato bhagavā sañjanetā nāma hoti. Anakkhātassa maggassa akkhātāti atṭhadhammasamannāgatānaṃ buddhabhāvāya katābhinihārānaṃ bodhisattānaṃ buddhabhāvāya byākaraṇaṃ datvā anakkhātapubbassa pāramitāmaggassa, “buddho bhavissatī”ti byākaraṇamatteneva vā bodhimūle uppajjitabbassa ariyamaggassa akkhātā. Ayaṃ nayo paccekabodhisattabyākaraṇepi labbhatiyeva.

Maggaññūti paccavekkhaṇāvasena attanā uppāditaariyamaggassa ñātā. Maggavidūti veneyyasantāne janetabbassa ariyamaggassa kusalo. Maggakovido bodhisattānaṃ akkhātābbamagge vicakkaṇo. Atha vā abhisambodhipaṭipattimaggaññū, paccekabodhipaṭipattimaggaññū, sāvakabodhipaṭipattimaggakovido. Atha vā “etena maggena ataṃsu pubbe, tarissantiyeva taranti ogha”nti vacanato yathāyogaṃ atītānāgatapaccuppannabuddhapaccekabuddhasāvakaṇaṃ maggavasena ca suññatānimittappaṇihitamaggavasena ca ugghaṭitaññūvipaṇcitaññūneyyapuggalānaṃ maggavasena ca yathākkamenatthayojanaṃ karonti. Maggānugāmī ca panāti bhagavatā

gatamaggānugāmino hutvā. Ettha ca-saddo hetuatthe nipāto. Etena ca bhagavato magguppādanādiguṇādhigamāya hetu vutto hoti. Pana-saddo katatthe nipāto. Tena bhagavatā katamaggakaraṇaṃ vuttaṃ hoti. Pacchā samannāgatāti paṭhamam gatassa bhagavato pacchāgatasīlādiguṇena samannāgatā. Iti thero “anuppannassa maggassa uppādetā”tiādīhi yasmā sabbepi bhagavato sīlādayo guṇā arahattamaggameva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggameva nissāya guṇam kathesi.

Jānaṃ jānātīti jānitabbaṃ jānāti, sabbaññutāya yaṃkiñci paññāya jānitabbaṃ nāma atthi, taṃ sabbaṃ pañcaneyyapathabhūtaṃ paññāya jānātīti attho. Passaṃ passatīti passitabbaṃ passati, sabbadassāvitāya taṃyeva neyyapathaṃ cakkhunā diṭṭhaṃ viya karonto paññācakkhunā passatīti attho. Yathā vā ekacco viparītaṃ gaṇhanto jānantopi na jānāti, passantopi na passati, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana yathāsabhāvaṃ gaṇhanto jānanto jānātiyeva, passanto passatiyeva. Svāyaṃ dassanapariṇāyakaṭṭhena cakkhubhūto. Veditatādiatthena ñāṇabhūto. Aviparītasabhāvaṭṭhena vā pariyattidhammapavattanato hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayoti vā dhammabhūto. Setṭhaṭṭhena brahmabhūto. Atha vā cakkhu viya bhūtoti cakkhubhūto. Ñāṇaṃ viya bhūtoti ñāṇabhūto. Dhammo viya bhūtoti dhammabhūto. Brahmā viya bhūtoti brahmabhūto. Svāyaṃ dhammassa vacanato, vattanato vā vattā. Nānappakārehi vacanato, vattanato vā pavattā. Atthaṃ nīharitvā nīharitvā nayanato atthassa ninnetā. Amatādhigamāya paṭipattidesanato, amatappakāsanāya vā dhammadesanāya amatassa adhigamāpanato amatassa dātā. Lokuttaradhammassa uppāditattā veneyyānurūpena yathāsukhaṃ lokuttaradhammassa dānena ca, dhammesu ca issaroti dhammassāmī. Tathāgatapadaṃ heṭṭhā vuttatthaṃ.

Idāni “jānaṃ jānātī”tiādīhi vuttaṃ guṇaṃ sabbaññutāya visesetvā dassetukāmo sabbaññutaṃ sādiento natthītiādīmāha. Evaṃbhūtassa hi tassa bhagavato pāramitāpuññabalappabhāvanipphannaṃ arahattamaggañāṇena sabbadhammesu savāsanassa sammohassa vihatattā asacchikataṃ nāma natthi. Asammohato sabbadhammānaṃ ñātattā aññātaṃ nāma natthi. Tattheva ca sabbadhammānaṃ cakkhunā viya ñāṇacakkhunā diṭṭhattā adiṭṭhaṃ nāma natthi. Ñāṇena pana pattattā aviditaṃ nāma natthi. Asammohasacchikiriyaṃ sacchikatattā asacchikataṃ nāma natthi. Asammohapaññāya phuṭṭhattā paññāya aphaṣṣitaṃ nāma natthi. Paccuppannanti paccuppannaṃ kālaṃ vā dhammaṃ vā. Upādāyāti ādāya, antokatvāti attho. “Upādāyā”ti vacaneneva kālavinimuttaṃ nibbānampi gahitameva hoti. “Atītā”divacanāni ca “natthī”tiādivacaneneva ghaṭṭiyanti, “sabbe”tiādivacanena vā. Sabbe dhammāti sabbasaṅkhatāsaṅkhatadhammapariyādānaṃ. Sabbākārenāti sabbadhammesu ekekasēva dhammassa aniccākārādisabbākārāpariyādānaṃ. Ñāṇamukheti ñāṇābhimukhe. Āpāthaṃ āgacchantīti osaraṇaṃ upenti. “Jānitabba”ntipadaṃ “neyya”ntipadassa atthavivaraṇatthaṃ vuttaṃ.

Attattho vātiādīsu vā-saddo samuccayattho. Attatthoti attano attho. Paratthoti paresaṃ tiṇṇaṃ lokānaṃ attho. Ubhayatthoti attano ca paresaṅcāti sakimyeva ubhinnaṃ attho. Diṭṭhadhammikoti diṭṭhadhamme niyutto, diṭṭhadhammappayojano vā attho. Samparāye niyutto, samparāyappayojano vā samparāyiko. Uttānotiādīsu vohārasena vattabbo sukhapatiṭṭhattā uttāno. Vohāraṃ atikkamitvā vattabbo suññatāpaṭisaṃyutto dukkhapatiṭṭhattā gambhīro. Lokuttaro accantatirokkhattā gūḷho. Aniccatādiko ghanādīhi paṭicchannattā paṭicchanno. Appacuravohārena

vattabbo yathārutaṃ aggahetvā adhippāyassa netabbattā neyyo. Pacuravohārena vattabbo vacanamattena adhippāyassa nītattā nīto.

Suparisuddhasīlasamādhivipassanatto tadaṅgavikkhambhanavasena vajjavirahitattā anavajjo. Kilesasamucchedanato ariyamaggattho nikkilesa. Kilesapaṭippassaddhattā ariyaphalattho vodāno. Saṅkhatāsaṅkhatesu aggadhammattā nibbānaṃ paramattho. Parivattatīti buddhañāṇassa visayabhāvato abahibhūtattā antobuddhañāṇe byāpitvā vā samantā vā ālīngitvā vā visesena vā vattati.

Sabbaṃ kāyakammantiādīhi bhagavato ñāṇamayataṃ dasseti. Ñāṇanuparivattatīti ñāṇaṃ anuparivattati, ñāṇavirahitaṃ na hotīti attho. Appaṭihatanti nirāvaraṇataṃ dasseti. Puna sabbaññutaṃ upamāya sādhetukāmo yāvatakiṇṇādimāha. Tattha jānitabbanti neyyaṃ, neyyapariyanto neyyāvasānamassa atthīti neyyapariyantikaṃ. Asabbaññūnaṃ pana neyyāvasānameva natthi. Ñāṇapariyantikepi eseva nayo. Purimayamake vuttatthameva iminā yamakena visesetvā dasseti, tatiyayamakena paṭisedhavasena niyamitvā dasseti. Ettha ca neyyaṃ ñāṇassa pathattā neyyapatho. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino neyyañca ñāṇañca khepetvā ṭhānato aññamaññassa pariyanṭe ṭhānasīlā. Āvajjanappaṭibaddhāti manodvārāvajjanāyattā, āvajjitānantarameva jānātīti attho. Ākaṅkhappaṭibaddhāti ruciāyattā, āvajjanānantaraṃ javanañāṇena jānātīti attho. Itarāni dve padāni imesaṃ dvinnāṃ padānaṃ yathākkamena atthappakāsanatthaṃ vuttāni. Buddho āsayaṃ jānātītiādīni ñāṇakathāyaṃ vaṇṇitāni. Mahāniddese pana “bhagavā āsayaṃ jānātī”ti āgataṃ. Tattha “buddhassa bhagavato”ti āgataṭṭhāne ca idha katthaci “buddhassā”ti āgataṃ.

Antamasoti uparimantena. Timitimiṅgalanti ettha timi nāma ekā macchajāti, timiṃ gilituṃ samatthā tato mahantasarīrā timiṅgalā nāma ekā macchajāti, timiṅgalampi gilituṃ samatthā pañcayojanasatikasarīrā timitimiṅgalā nāma ekā macchajāti. Idha jātiggaṇaṇena ekavacanāṃ katanti veditabbaṃ. Garuḷaṃ venateyyanti ettha garuḷoti jātivasena nāmaṃ, venateyyoti gottavasena. Padeseti ekadese. Sāriputtasamāti sabbabuddhānaṃ dhammasenāpatitthere gahetvā vuttanti veditabbaṃ. Sesasāvaka hi paññāya dhammasenāpatittherena samā nāma natthi. Yathāha - “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ yadidaṃ sāriputto”ti. Aṭṭhakathāyañca vuttaṃ -

“Lokanāthaṃ ṭhapetvāna, ye caññe santi paṇino;

Paññāya sāriputtassa, kalamā nāgghanti soḷasi”nti.

Pharivāti buddhañāṇaṃ sabbadevamanussānampi paññaṃ pāpuṇitvā ṭhānato tesāṃ paññaṃ pharivā byāpitvā tiṭṭhati. Atighaṃsitvāti buddhañāṇaṃ sabbadevamanussānampi paññaṃ atikkamitvā tesāṃ avisayabhūtampi sabbaṃ neyyaṃ ghaṃsitvā bhañjitvā tiṭṭhati. Mahāniddese pana “abhibhavitvā”ti pāṭho, madditvātipi attho. Yepi tetiādīhi evaṃ pharivā atighaṃsitvā ṭhānassa paccakkhakāraṇaṃ dasseti. Tattha paṇḍitāti paṇḍiccena samannāgatā. Nipuṇāti saṅhasukhumabuddhino sukhume atthantare paṭivijjhanasamatthā. Kataparappavādāti nātaparappavādā ceva parehi saddhiṃ katavādaparicayā ca. Vālavedhirūpāti vālavedhidhanuggahasadisā. Vobhindantā maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatānīti vālavedhī viya vālaṃ sukhumānīpi paresaṃ

diṭṭhigamanāni attano paññāgamanena bhindantā viya carantīti attho. Atha vā “gūthagataṃ muttagata”ntiādīsu viya paññā eva paññāgatāni, diṭṭhiyo eva diṭṭhigatāni.

Pañhaṃ abhisankharitvāti dvipadampi tipadampi catuppadampi puccham racayitvā. Tesam pañhānaṃ atibahukattā sabbasaṅgahatthaṃ dvikkhattuṃ vuttaṃ. Gūḷhāni ca paṭicchannāni atthajātānīti pāṭhaseso. Tesam tathā vinayaṃ disvā “attanā abhisankhatapañhaṃ pucchātū”ti evaṃ bhagavatā adhippetattā pañhaṃ pucchanti. Aññesaṃ pana pucchāya okāsameva adatvā bhagavā upasaṅkamantānaṃ dhammaṃ deseti. Yathāha -

“Te pañhaṃ abhisankharonti ‘imaṃ mayaṃ pañhaṃ samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitvā pucchissāma, sace no samaṇo gotamo evaṃ puṭṭho evaṃ byākarissati, evamassa mayaṃ vādaṃ āropessāma. Evaṃ cepi no puṭṭho evaṃ byākarissati, evaṃpissa mayaṃ vādaṃ āropessāmā’ti. Te yena samaṇo gotamo, tenupasaṅkamanti, te samaṇo gotamo dhammiyā kathāya sandasseti samādapeti samuttejeti sampahaṃseti. Te samaṇena gotamena dhammiyā kathāya sandassitā samādapitā samuttejitā sampahaṃsitā na ceva samaṇaṃ gotamaṃ pañhaṃ pucchanti, kutossa vādaṃ āropessanti? Aññadatthu samaṇasseva gotamassa sāvakā sampajjantī”ti.

Kasmā pañhaṃ na pucchantīti ce? Bhagavā kira parisamajjhe dhammaṃ desento parisāya ajjhāsayaṃ oloketi. Tato passati “ime paṇḍitā gūḷhaṃ rahassaṃ pañhaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā āgatā”ti. So tehi apuṭṭhoyeva “pañhapucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe pade akkhare ettakāti ime pañhe pucchanto evaṃ puccheyya, vissajjento evaṃ vissajjeyyā”ti iti ovaṭṭikasāraṃ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā viddhamseti. Te paṇḍitā “seyyā vata no, ye mayaṃ ime pañhe na pucchimha. Sacepi mayaṃ puccheyyāma, appaṭiṭṭhite no katvā samaṇo gotamo khipeyyā”ti attamanā bhavanti. Apica buddhā nāma dhammaṃ desentā parisam mettāya pharanti. Mettāya ca pharaṇena dasabalesu mahājanassa cittaṃ pasīdati. Buddhā nāma rūpaggappattā honti dassanasampannā madhurassarā mudujivhā suphusitadantāvaraṇā amatena hadayaṃ siṅcantā viya dhammaṃ kathenti. Tatra nesaṃ mettāpharaṇena pasannacittānaṃ evaṃ hoti -evarūpaṃ advejjhakathaṃ amoghakathaṃ niyyānikakathaṃ kathentena bhagavatā saddhiṃ na sakkhissāma paccaṇikaggāhaṃ gaṇhitunti attano pasannabhāveneva pañhaṃ na pucchantīti.

Kathitā visajjitā cāti evaṃ tumhe pucchathāti pucchitapañhānaṃ uccāraṇena te pañhā bhagavatā kathitā eva honti. Yathā ca te visajjetabbā, tathā visajjitā eva honti. Niddiṭṭhakāraṇāti iminā kāraṇena iminā hetunā evaṃ hotīti evaṃ sahetukaṃ katvā visajjanena bhagavatā niddiṭṭhakāraṇā eva honti te pañhā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjantīti te khattiyapaṇḍitādayo bhagavato pañhavisajjaneneva bhagavato samīpe khittakā pādakhittakā sampajjanti, sāvakā vā sampajjanti upāsakā vāti attho, sāvakasampattiṃ vā pāpuṇanti upāsakasampattiṃ vāti vuttaṃ hoti. Athāti anantaratthe, tesam upakkhittakasampattisamanantaramevāti attho. Tatthāti tasmim ṭhāne, tasmim adhikāre vā. Atirocatīti ativiya joteti pakāsati. Yadidaṃ paññāyāti yāyaṃ bhagavato paññā, tāya paññāya bhagavāva atirocatīti attho. Itisaddo kāraṇatthe, iminā kāraṇena aggo asāmantapaññoti attho.

6. Rāgaṃ abhibhuyyati bhūripaññaṃ sā sā maggapaññaṃ attanā vajjhaṃ rāgaṃ abhibhuyyati abhibhavati maddatīti bhūripaññaṃ. Bhūriti hi phuṭṭho visadattho. Yā ca phuṭṭā, sā paṭipakkhaṃ abhibhavati na aphuṭṭā, tasmā bhūripaññaṃ abhibhavanattho vutto. Abhibhavitāti sā sā phalapaññaṃ taṃ taṃ rāgaṃ abhibhavitavatī madditavatīti bhūripaññaṃ. Abhibhavatāti vā pāṭho. Sesesupi eseṇa nayo. Rāgādīsū pana rajjanalakkhaṇo rāgo. Dussanalakkhaṇo doso. Mūhanalakkhaṇo moho. Kujjanalakkhaṇo kodho. Upanandhanalakkhaṇo upanāho. Pubbakālaṃ kodho, aparakālaṃ upanāho. Paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho. Yugaggāhalakkhaṇo paḷāso. Parasampattikhīyanalakkhaṇā issā. Attano sampattinigūhanalakkhaṇaṃ macchariyaṃ. Attanā katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā māyā. Attano avijjamānaguṇappakāsanalakkhaṇaṃ sātṭheyyaṃ. Cittassa uddhumātabhāvalakkhaṇo thambho. Karaṇuttariyalakkhaṇo sārambho. Unnatilakkhaṇo māno. Abbhunnatilakkhaṇo atimāno. Mattabhāvalakkhaṇo mado. Pañcasu kāmaguṇesu cittavosaggalakkhaṇo pamādo.

Rāgo ari, taṃ ariṃ maddanipaññaṃ ādīhi kiṃ vuttaṃ hoti? Rāgādiko kilesa cittasantāne bhūto arīti bhū-ari, padasandhivasena a-kāra lopaṃ katvā bhūriti vutto. Tassa bhūriṣṣa maddanī paññaṃ bhūrimaddanipaññaṃ vattabbe maddani sadda lopaṃ katvā “bhūripaññaṃ”ti vuttanti veditabbaṃ. Taṃ ariṃ maddanīti ca tesā arīnaṃ maddanīti padacchedo kātabbo. Pathavīsamāyāti vitthatavipulaṭṭheneva pathavīsamāya. Vitthatāyāti pajānitabbe visaye patthaṭṭhāya, na ekadesa vattamānāya. Vipulāyāti oḷārikabhūtāya. Mahāniddese pana “vipulāya vitthatāyā”ti āgataṃ. Samannāgatoti puggalo. Itisaddo kāraṇatthe, iminā kāraṇena puggalassa bhūripaññaṃ samannāgatattā tassa paññaṃ bhūripaññaṃ nāmāti bhūte atthe ramatīti attho. Bhūripaññaṃ paññaṃ bhūripaññaṃ vattabbe ekassa paññaṃ saddassa lopaṃ katvā “bhūripaññaṃ”ti vuttaṃ. Bhūrisamā paññaṃ vā bhūripaññaṃ. Apicāti aññāpariyāyadassanattā vuttaṃ. Paññāyametanti paññāya etaṃ. Adhivacananti adhikavacanaṃ. Bhūriti bhūte atthe ramatīti bhūri. Medhāti asani viya siluccaye kilese medhati himsatīti medhā, khippaṃ gahaṇadhāraṇatṭhena vā medhā. Pariṇāyikāti yassuppajjati, taṃ sattaṃ hitapaṭipattiyaṃ sampayuttadhamme ca yāthāvalakkhaṇapaṭivedhe ca parinetīti pariṇāyikā. Imeṇa aññānīpi paññāpariyāyavacanāni vuttāni honti.

Paññābhāhullanti paññaṃ bahulā assāti paññābahulo, tassa bhāvo paññābhāhullaṃ. Tañca bahulaṃ pavattamānā paññaṃ eva. Idhekaccotiādīsū puthujjanakalyāṇako vā ariyo vā. Paññaṃ garukā assāti paññāgaruko. Paññaṃ caritaṃ pavattaṃ assāti paññācarito. Paññaṃ āsayaṃ assāti paññāsayo. Paññaṃ adhimuttoti paññādhimutto. Paññaṃ eva dhajabhūtā assāti paññādhajo. Paññaṃ eva ketubhūtā assāti paññāketu. Paññaṃ eva adhipati paññādhipati, paññādhipatito āgatattā paññādhipateyyo. Dhammasabhāvavicinanaṃ bahulamassāti vicayabahulo. Nānappakārena dhammasabhāvavicinanaṃ bahulamassāti pavicayabahulo. Paññaṃ ogāhetvā tassa tassa dhammassa khāyanaṃ pākāṭakaraṇaṃ okkhāyanaṃ, okkhāyanaṃ bahulamassāti okkhāyanabahulo. Paññaṃ tassa tassa dhammassa sammā pekkhaṇā sampekkhā, sampekkhāya ayaṇaṃ pavattanaṃ sampekkhāyanaṃ, sampekkhāyanaṃ dhammo pakati assāti sampekkhāyanadhammo. Taṃ taṃ dhammaṃ vibhūtaṃ pākāṭaṃ katvā viharatīti vibhūtavihārī, vibhūto vihāro vā assa atthīti vibhūtavihārī. Sā paññaṃ caritaṃ, garukā, bahulā assāti taccarito taggaruko tabbahulo. Tassaṃ paññaṃ ninno, poṇo, pabbhāro, adhimuttoti tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto. Sā paññaṃ adhipati tadadhipati, tato āgato

tadadhipateyyo. “Paññāgaruko”tiādīni “kāmaṃ sevantaṃyeva jānāti ayaṃ puggalo kāmagaruko”tiādīsu viya purimajātito pabhuti vuttāni. “Taccarito”tiādīni imissā jātiyā vuttāni.

Sīghapaññā ca lahupaññā ca hāsapaññā ca javanapaññā ca lokiyalokuttaramissakā. Khippaṭṭhena sīghapaññā. Lahukaṭṭhena lahupaññā. Hāsabahulaṭṭhena hāsapaññā. Vipassanūpagasaṅkhāresu ca visaṅkhāre ca javanaṭṭhena javanapaññā. Sīghaṃ sīghanti bahunnaṃ sīlādīnaṃ saṅgahatthaṃ dvikkhattuṃ vuttaṃ. Sīlānīti cārittavārittavasena paññattāni pātimokkhasaṃvarasīlāni. Indriyasaṃvaranti cakkhādīnaṃ channaṃ indriyānaṃ rāgapatiḥhappavesaṃ akatvā satikavāṭena vāraṇaṃ thakanāṃ. Bhojane mattaññutanti paccavekkhitaparibhogavasena bhojane pamāṇaññubhāvaṃ. Jāgariyānuyoganti divasassa tīsu koṭṭhāsesu, rattiyā paṭhamapacchimakoṭṭhāsesu ca jāgarati na niddāyati, samaṇadhamameva ca karotīti jāgaro, jāgarassa bhāvo, kammaṃ vā jāgariyaṃ, jāgariyassa anuyogo jāgariyānuyogo. Taṃ jāgariyānuyogaṃ. Sīlakkhandhanti sekkhaṃ asekkhaṃ vā sīlakkhandhaṃ. Evamitarepi khandhā veditabbā. Paññākkhandhanti maggapaññaṇca sekkhāsekkhānaṃ lokiyapaññaṇca. Vimuttikkhandhanti phalavimuttiṃ. Vimuttiññānadassanakkhandhanti paccavekkhaṇaṇṇaṃ.

Hāsabahuloti mūlapadaṃ. Vedabahuloti tassā eva pītiyā sampayuttasomanassavedanāvasena niddesapadaṃ. Tuṭṭhibahuloti nātibalavapītiyā tuṭṭhākāravasena. Pāmojjabahuloti balavapītiyā pamuditabhāvavasena.

7. Yaṃ kiñci rūpantiādi sammasanaññāniddese vuttatthaṃ. Tulayitvāti kalāpasammasanavasena tuletivā. Tīrayitvāti udayabbayānupassanāvasena tīrayitvā. Vibhāvayitvāti bhaṅgānupassanādivasena pākaṭaṃ katvā. Vibhūtaṃ katvāti saṅkhārupekkhānulomavasena phuṭaṃ katvā. Tikkhapaññā lokuttarā eva. Uppannanti samathavipassanāvasena vikkhambhanatadaṅgavasena pahīnampi ariyamaggena asamūhatattā uppattidhammataṃ anatītatāya asamūhatuppannanti vuccati, taṃ idha adhippetāṃ. Nādhivāsetīti santānaṃ āropetvā na vāseti. Pajahatīti samucchedavasena pajahati. Vinodetīti khipati. Byantīkarotīti vigatantaṃ karoti. Anabhāvaṃ gametīti anu abhāvaṃ gameti, vipassanānukkamena ariyamaggaṃ patvā samucchedavaseneva abhāvaṃ gamayatīti attho. Ettha ca kāmapaṭisaṃyutto vitakko kāmavitakko. “Ime sattā marantū”ti paresaṃ maraṇapaṭisaṃyutto vitakko byāpādavitakko. “Ime sattā vihiṃsīyantū”ti paresaṃ vihiṃsāpaṭisaṃyutto vitakko vihiṃsāvitakko. Pāpaketi lāmake. Akusale dhammeti akosallasambhūte dhamme.

Nibbedhikapaññāti nibbidābahulassa puggalassa uppannamaggapaññā eva. Ubbegabahuloti ñāṇabhayavasena bhayabahulo. Uttāsabahuloti balavabhayabahulo. Idaṃ purimasseva atthavivaraṇaṃ. Ukkaṇṭhanabahuloti saṅkhārato uddhaṃ visaṅkhārābhimukhatāya ukkaṇṭhanabahulo. Anabhiratibahuloti ukkaṇṭhanavaseneva abhiratiabhāvaṃ dīpeti. Idānīpi tamatthaṃ dvīhi vacanehi vivarati. Tattha bahimukhoti saṅkhārato bahibhūtanibbānābhimukho. Na ramatīti nābhiramati. Anibbiddhapubbanti anamatagge saṃsāre antaṃ pāpetvā anibbiddhapubbaṃ. Appadālitapubbanti tasseeva atthavacanaṃ, antakaraṇeneva apadālitapubbanti attho. Lobhakkhandhanti lobharāsiṃ, lobhakoṭṭhāsaṃ vā. Imāhi soḷasahi paññāhi samannāgatoti ukkaṭṭhaparicchedena arahāyeva vutto. Upari “eko sekkhapaṭisambhidappatto”ti vuttattā sotāpannasakadāgāmināgāminopi labbhantiyeva.

ñāṇavipphārā iddhi. Samādhito pubbe vā pacchā vā taṃkhaṇe vā samathānubhāvanibbatta viseso samādhivipphārā iddhi. Cetovasippattānaṃ ariyānaṃyeva sambhavato ariyā iddhi. Kammavipākavasena jāto viseso kammavipākajā iddhi. Pubbe katapuññaṃ jāto viseso puññavato iddhi. Vijjāya jāto viseso vijjāmayā iddhi. Tena tena sammāpayogena tassa tassa kammaṃ ijjanaṃ tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhi.

Iddhiyā catasso bhūmiyoti avisesetvā vuttepī yathālābhavasena adhiṭṭhānavikubbanamanomayiddhiyā eva bhūmiyo, na sesānaṃ. Vivekajā bhūmīti vivekato vā viveke vā jātā vivekajā bhūmi. Pītisukhabhūmīti pītisukhayuttā bhūmi. Upekkhāsukhabhūmīti tatramajjhātupekkhāya ca sukhena ca yuttā bhūmi. Adukkhamasukhābhūmīti adukkkhamasukhavedanāyuttā bhūmi. Tesu paṭhamadutiyaṇi jhānaṇi pītipharaṇatā, tīṇi jhānaṇi sukhapharaṇatā, catutthajjhānaṃ cetopharaṇatā. Ettha ca purimāni tīṇi jhānaṇi yasmā pītipharaṇena ca sukhapharaṇena ca sukhasaññaṇca lahusaññaṇca okkamitvā lahumudukammaññaṇakāyo hutvā iddhiṃ pāpuṇāti, tasmā iminā pariyāyena iddhilābhāya saṃvattanato sambhārabhūmiyoti veditabbāni. Catutthajjhānaṃ pana iddhilābhāya pakatibhūmiyeva. Iddhilābhāyāti attano santāne pātubhāvavasena iddhīnaṃ lābhāya. Iddhipaṭilābhāyāti parihīnaṃ vā iddhīnaṃ vīriyārambhavasena puna lābhāya, upasaggavasena vā padaṃ vaḍḍhitā. Iddhivikubbanatāyāti iddhiyā vividhakaraṇabhāvāya. Iddhivisavitāyāti vividhaṃ visesaṃ savati janeti pavattetīti visavī, vividhaṃ savanaṃ vā assa atthīti visavī, tassa bhāvo visavitā. Tassā visavitāya, iddhiyā vividhavisesaṃpavattanabhāvāyāti attho. Iddhivasībhāvāyāti iddhiyā issarabhāvāya. Iddhivesārajāyāti iddhivisāradabhāvāya. Iddhipādā ñāṇakathāyaṃ vuttatthā.

Chandaṃ ce bhikkhu nissāyāti yadi bhikkhu chandaṃ nissāya chandaṃ adhipatiṃ karitvā. Labhati samādhinti samādhim paṭilabhati nibbatteti. Sesesupi eseva nayo. Tattha chandavīriyacittavīmaṃsā cattāri padāni, taṃsāmpayuttā cattāro samādhī cattāri padānīti evaṃ atṭha padāni. Yasmā pana iddhimuppādetukāmatāchando samādhinā ekato niyuttova iddhilābhāya saṃvattati, tathā vīriyādayo, tasmā imāni atṭha padāni vuttānīti veditabbāni.

Yaṃ taṃ bhagavatā abhiññā uppādetukāmassa yogino kattabbayogavidhiṃ dassentena “so evaṃ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneṇjappatte”ti cittassa āneṇjaṃ vuttaṃ, taṃ thero soḷasadhā dassento soḷasamūlānītiādīmāha. Tattha anonatanti kosajjasena anonataṃ, asallīnanti attho. Anunnatanti uddhaccavasena uddhaṃ na āruhaṃ, anuddhatanti attho. Anabhinatanti lobhavasena na abhinataṃ, anallīnanti attho. Abhikāmatāya nataṃ abhinatanti, idaṃ tādisaṃ na hotīti vuttaṃ hoti. Rāgeti saṅkhāravatthukena lobhena. Anapanatanti dosavasena na apanataṃ, na ghaṭṭananti attho. “Nataṃ natī”ti atthato ekaṃ. Apagatanatanti apanataṃ, idaṃ tādisaṃ na hotīti vuttaṃ hoti. Anissitanti anattato diṭṭhattā diṭṭhivasena “attā”ti vā “attaniya”nti vā kiñci na nissitaṃ. Appaṭibaddhanti paccupakārāsāvasena nappaṭibaddhaṃ. Chandarāgeti sattavatthukena lobhena. Vipparamuttanti vikkhambhanavimuttivasena kāmarāgato vipparamuttaṃ. Atha vā pañcavimuttivasena kāmarāgato vipparamuttaṃ. Atha vā pañcavimuttivasena tato tato paṭipakkhato vipparamuttaṃ. Idaṃ puthujjanasekhāsekhānampi abhiññāya uppādanato nirodhasamāpattiñāṇe “soḷasahi ñāṇacariyāhī”ti vuttanayena ukkaṭṭhaparicchedena vuttaṃ, yathālābhavasena pana

gahetabbam. Kāmarāgeti methunarāgena. Visaññuttanti vikkhambhanato sesakilesehi samyuttaṃ, ukkaṭṭhanayena samucchato vā vippayuttaṃ. Kileseti sesakilesena. Vimariyādikatanti vikkhambhitabbamariyādavasena vigatakilesamariyādaṃ kataṃ, tena tena maggena pahātabbamariyādavasena vā vigatakilesamariyādaṃ kataṃ. Kilesamariyādeti tena tena pahīnena kilesamariyādena. Liṅgavipallāso cettha daṭṭhabbo. Ekattagatanti ekārammaṇagataṃ. Nānattakilesehīti nānārammaṇe pavattamānehi kilesehi. Idaṃ ārammaṇamapekkhitvā vuttaṃ, “anonata”ntiādi pana kilese eva apekkhitvā. Obhāsagatanti paññāya visadappavattivasena paññobhāsaṃ gataṃ. Avijjandhakāreti balavaavijjāya. Catasso ca bhūmiyo soḷasa ca mūlāni iddhiyā pubbabhāgavasena vuttāni, cattāro ca pādā aṭṭha ca padāni pubbabhāgavasena ca sampayogavasena ca vuttānīti.

11. Evaṃ iddhiyā bhūmipādapadamūlabhūte dhamme dassetvā idāni tā iddhiyo dassento katamā adhiṭṭhānā iddhītiādimāha. Tattha uddesapadānaṃ attho iddhividhaññāniddese vuttoyeva. Idha bhikkhūti imasmim sāsane bhikkhu. Tena sabbapakāravasena iddhividhakārakassa aññattha abhāvaṃ dīpeti. Imesaṃ dvinnam padānaṃ niddeso heṭṭhā vuttattho. Teneva ca iddhiyā bhūmipādapadamūlabhūtehi dhammehi samannāgato visuddhimagge vuttehi cuddasahi pannarasahi vā ākārehi paridamitacittatā ca chandādiekekādhipatisamāpajjanavasena āvajjanādivasibhāvavasena ca mudukammaññakatacittatā ca vuttā hoti. Balavapubbayogasampanno pubbayogasampattiyā arahattapaṭilābheneva paṭiladdhābhiññādiguṇo bhikkhu bhūmiādīhi dhammehi samannāgato hotīti katvā sopi vuttova hoti.

Bahukaṃ āvajjatīti pathavīkasiṇārammaṇaṃ abhiññāpādaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya sace sataṃ icchati, “sataṃ homi, sataṃ homī”ti parikammakaraṇavasena āvajjati. Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhātīti evaṃ parikammaṃ katvā abhiññāñāṇena adhiṭṭhātīti. Ettha parikammaṃ katvā puna pādakajjhānasamāpajjanaṃ na vuttaṃ. Kiñcāpi na vuttaṃ, atha kho aṭṭhakathāyaṃ “āvajjatīti parikammavaseneva vuttaṃ, āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhātīti abhiññāñāṇavasena vuttaṃ, tasmā bahukaṃ āvajjati, tato tesam parikammacittānaṃ avasāne samāpajjati, samāpattito vuṭṭhahitvā puna ‘bahuko homī’ti āvajjitvā tato paraṃ pavattānaṃ tiṇṇaṃ catunnaṃ vā pubbabhāgacittānaṃ anantarā uppānena sanniṭṭhāpanavasena adhiṭṭhānanti laddhanāmena ekeneva abhiññāñāṇena adhiṭṭhātīti evamettha attho daṭṭhabbo”ti vuttatā evameva daṭṭhabbaṃ. Yathā “bhuñjitvā sayatī”ti vutte pāṇīyaṃ apivtvā hatthadhovanādīni akatvā bhuttānantarameva sayatīti attho na hotīti antarā santesupi aññesu kiccesu “bhutvā sayatī”ti vuccati, evamidhāpīti daṭṭhabbaṃ. Paṭhamam pādakajjhānasamāpajjanampi hi pāṇīyaṃ avuttamevāti. Tena pana adhiṭṭhānañāṇena saheva sataṃ hoti. Sahassepi satahassepi eseva nayo. Sace evaṃ na ijjhati, puna parikammaṃ katvā dutiyampi samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhātābbaṃ. Samyuttaṭṭhakathāyañhi “ekavāraṃ dvivāraṃ samāpajjitum vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Tattha pādakajjhānacittaṃ nimittārammaṇaṃ, parikammacittāni satārammaṇāni vā sahasārammaṇāni vā. Tāni ca kho vaṇṇavasena, na paṇṇattivasena. Adhiṭṭhānacittampi tatheva satārammaṇaṃ vā sahasārammaṇaṃ vā. Taṃ pubbe vuttaappanācittamiva gotrabhuanantaraṃ ekameva uppajjati rūpāvacaracatutthajjhānikaṃ.

Yathāyasmā cūḷapanthako ekopi hutvā bahudhā hotīti bahudhābhāvassa kāyasakkhidassanattam vuttam. Vattamānavacanam panettha therassa tathākaraṇapakatikattā tassa dharamānakālattā ca katanti veditabbam. Eko hotīti vārepi eseva nayo.

Tatridam vatthu - te dve bhātaro kira therā panthe jātattā “panthakā”ti nāmam labhiṃsu. Tesu jeṭṭho mahāpanthako pabbajitvā saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇi. So arahā hutvā cūḷapanthakam pabbājetvā -

“Padumam yathā kokanadam sugandham, pāto siyā phullamavītagandham;
Aṅgīrasam passa virocamānam, tapantamādiccamivantalikke”ti. -

Imam gātham adāsi. So tam catūhi māsehi paguṇam kātuṇ nāsakki. Atha nam thero “abhabbo tvaṃ imasmiṃ sāsane, nikkhama ito”ti āha. Tasmiṃca kāle thero bhattuddesako hoti. Jīvako komārabhacco bahuṃ mālāgandhavilepanam ādāya attano ambavanam gantvā satthāram pūjetvā dhammam sutvā dasabalam vanditvā theram upasaṅkamitvā “sve, bhante, buddhappamukhāni pañca bhikkhusatāni ādāya amhākam nivesane bhikkham gaṇhathā”ti āha. Theropi “ṭhapetvā cūḷapanthakam sesānam adhivāsemī”ti āha. Tam sutvā cūḷapanthako bhiyyoso mattāya domanassappatto hutvā punadivase pātova viharā nikkhamitvā sāsane sāpekkhatāya vihāradvārakoṭṭhake rodamāno aṭṭhāsi.

Bhagavā tassa upanissayam disvā tam upasaṅkamitvā “kasmā rodasī”ti āha. So tam pavattiṃ ācikkhi. Bhagavā “na sajjhāyam kātuṇ asakkonto mama sāsane abhabbo nāma hoti, mā soci, panthakā”ti cakkacittatalena paṇinā tassa sīsam parāmasitvā tam bāhāyam gahetvā viharā pavisitvā gandhakuṭipamukhe nisīdāpetvā iddhiyā abhisāṅkhatam parisuddham pilotikakhaṇḍam “imam pilotikam ‘rajoharaṇam rajoharaṇa’nti hatthena parimajjanto nisīda, panthakā”ti vatvā tassa pilotikakhaṇḍam datvā kāle ārocite bhikkhusaṅghaparivuto jīvakassa geham gantvā paññattāsane nisīdi. Tassa tam pilotikakhaṇḍam tathāparimajjantassa kilīṭṭham hutvā kamena kāḷavaṇṇam ahoṣi. So “idaṃ parisuddham pilotikakhaṇḍam, natthettha doso, attabhāvaṃ nissāya panāyam doso”ti saññaṃ paṭilabhitvā pañcasu khandhesu ñāṇam otāretvā vipassanam vaḍḍhesi. Athassa bhagavā obhāsam vissajjetvā purato nisinnō viya paññāyamānarūpo hutvā imā obhāsagāthā abhāsi -

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati, rāgassetam adhivacanam rajoti;
Etaṃ rajam vippajahitva bhikkhavo, viharanti te vigatarajassa sāsane.

“Doso...pe... sāsane.

“Moho rajo na ca pana reṇu vuccati, mohassetam adhivacanam rajoti;
Etaṃ rajam vippajahitva bhikkhavo, viharanti te vigatarajassa sāsane.

“Adhicitaso appamajjato, munino monapathesu sikkhato;
Sokā na bhavanti tādino, upasantassa sadā satīmato”ti.

Gāthāpariyosāne thero saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇi. So manomayajjhānalābhī hutvā eko hutvā bahudhā, bahudhā hutvā eko bhavitum samatto ahoṣi. Arahattamaggenevassa tīṇi piṭakāni cha ca abhiññā āgamimṃsu.

Jīvakopi kho dasabalassa dakkhiṇodakaṃ upanāmesi. Satthā pattamaṃ hatthena pidahitvā “kiṃ bhante”ti puṭṭho “vihāre eko bhikkhu atthi, jīvakā”ti āha. So purisaṃ pesesi “gaccha ayyaṃ gahetvā sīghaṃ ehī”ti. Cūḷapanthakatthero tassa purisassa pure āgamanāyeva bhātaraṃ attano pattavisesaṃ ñāpetukāmo bhikkhusahassaṃ nimminitvā ekampi ekena asadisamaṃ, ekassāpi ca cīvaravicāraṇādisāmaṇakakammaṃ aññena asadisamaṃ akāsi. Puriso gantvā vihāre bahū bhikkhū disvā paccāgantvā “bahū, bhante, vihāre bhikkhū, pakkositabbaṃ ayyaṃ na passāmī”ti jīvakassa kathesi. Jīvako satthāraṃ pucchitvā tassa nāmaṃ vatvā puna taṃ pesesi. So gantvā “cūḷapanthako nāma kataro bhante”ti pucchi. “Ahaṃ cūḷapanthako, ahaṃ cūḷapanthako”ti sakiṃyeva mukhasahassaṃ kathesi. So puna gantvā “sabbepi kira cūḷapanthakā, ahaṃ pakkositabbaṃ na jānāmī”ti āha. Jīvako paṭividdhasaccatāya “iddhimā bhikkhū”ti nayato aññāsi. Bhagavā āha - “gaccha, yaṃ paṭhamamaṃ passasi, taṃ cīvarakaṇṇe gahetvā satthā taṃ āmantetīti vatvā ānehī”ti. So gantvā tathā akāsi. Tāvadeva sabbepi nimmitā antaradhāyimsu. Thero taṃ uyyojetvā mukhadhovanādisarīrakiccaṃ niṭṭhapetvā paṭhamataraṃ gantvā paññattāsane nisīdi. Tasmaṃ khaṇe satthā dakkhiṇodakaṃ gaṇhitvā bhattakiccaṃ katvā cūḷapanthakatthereneva bhattānumodanaṃ dhammakathaṃ kathāpesi. Thero dīghamajjhimaṃgamappamaṇaṃ dhammakathaṃ kathesīti.

Aññe bhikkhū adhiṭṭhānena manomayaṃ kāyaṃ abhinimminitvā tayo vā cattāro vā abhinimminanti, bahuke ekasadiseyeva ca katvā nimminanti ekavidhameva kammaṃ kurumāne. Cūḷapanthakatthero pana ekāvajjaneneva bhikkhusahassaṃ māpesi. Dvepi jane na ekasadike akāsi, na ekavidhaṃ kammaṃ kurumāne. Tasmā manomayaṃ kāyaṃ abhinimminantānaṃ aggo nāma jāto. Aññe pana bahū aniyametvā nimmitā iddhiṃ sadisāva honti. Tṭhānaniṣajjādīsu ca bhāsītanuñhībhāvādīsu ca yaṃ yaṃ iddhiṃ karoti, taṃ tadeva karonti. Sace pana nānāvaṇṇaṃ kātukāmo hoti keci paṭhamavaye keci majjhimaṃvaye keci pacchimaṃvaye, tathā dīghakese upaḍḍhamuṇḍe muṇḍe missakakese upaḍḍharattacīvare paṇḍukacīvare padabhāṇadhammakathāsarabhaññapañhāpucchanapañhāvisajjanarajanapacanaṇḍa rasibbanadhovanādīni karonte aparepi vā nānappakāraṇe kātukāmo hoti, tena pādaḥkajjhānato vuṭṭhāya “ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū”tiādinā nayena parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhātābbaṃ, adhiṭṭhānacittena saddhiṃ icchitichitappakāraṇeyeva hontīti. Eseva nayo bahudhāpi hutvā eko hotītiādinā.

Ayaṃ pana viseso - pakatiyā bahukoti nimmitakālabbhantare nimmitapakatiyā bahuko. Iminā ca bhikkhūnaṃ evaṃ bahubhāvaṃ nimminitvā puna “ekova hutvā caṅkamissāmi, sajjhāyaṃ karissāmi, pañhaṃ pucchissāmi”ti cintetvā vā, “ayaṃ vihāro appabhikkhuko, sace keci āgamiṃsanti ‘kuto ime ettakā ekasadisā bhikkhū, addhā therassa esa ānubhāvo’ti maṃ jānissanti”ti appicchatāya vā antarāva “eko homī”ti icchantena pādaḥkajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya “eko homī”ti parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya “eko homī”ti adhiṭṭhātābbaṃ. Adhiṭṭhānacittena saddhiṃyeva eko hoti. Evaṃ akaronto pana yathāparicchinnaḥkālavasena sayameva eko hoti.

12. Āvibhāvanti padaṃ nikkhipitvā kenaci anāvaṭaṃ hotīti vuttattā kenaci anāvaṭapadena āvibhāvapadassa pākāṭabhāvattho vutto. “Hotī”ti padena “karotī”ti pāṭhaseso vutto hoti. Pākāṭaṃ hontañhi āvibhāve kate hoti. Kenaci anāvaṭanti

kuṭṭādinā yena kenaci anāvaṭaṃ āvaraṇavirahitaṃ. Appaṭicchannanti uparito acchādiṭaṃ. Tadeva anāvaṭattā vivaṭaṃ. Appaṭicchannattā pākaṭaṃ. Tirobhāvanti antaritabhāvaṃ karoti. Āvaṭaṃyeva tena āvaraṇena pihitaṃ. Paṭicchannaṃyeva tena paṭicchādanena paṭikujjitaṃ.

Ākāsakaṣiṇasamāpattiyāti paricchedākāsakaṣiṇe uppāditāya catutthajjhānasamāpattiyā. Lābhīti lābho assa atthīti lābhī. Aparikkhitteti kenaci samantato aparikkhitte padese. Idha ākāsakaṣiṇasseva vuttattā tattha bhāvitameva jhānaṃ ākāsakaraṇassa paccayo hoti, na aññanti daṭṭhabbaṃ. Upariāpokasiṇādīsupi tadārammaṇameva jhānaṃ daṭṭhabbaṃ, na aññaṃ. Pathaviṃ āvajjati, udakaṃ āvajjati, ākāsaṃ āvajjatīti pakatipathaviṇḍakaākāse āvajjati. Antalikkheti tassa ākāsaṃ pathavito dūrākāsabhāvaṃ dīpeti.

13. Candimasūriyaparimajjane kaṣiṇaniyamaṃ akatvā “iddhimā cetovasippatto”ti avisesena vuttattā natthettha kaṣiṇasamāpattiniyamoti veditabbaṃ. Nisinnako vā nipannako vāti nisinnō vā nipanno vā. Imeheva itarairiyāpathadvayampi vuttameva hoti. Hatthapāse hotūti hatthasamīpe hotu. Hatthapasse hotūtipi pāṭho. Idaṃ tathā kātukāmassa vasena vuttaṃ. Ayaṃ pana tattha gantvāpi hatthaṃ vaḍḍhetvāpi āmasati. Āmasatīti īsaṃ phusati. Parāmasatīti bālhaṃ phusati. Parimajjatīti samantato phusati. Rūpagatanti hatthapāse ṭhitarūpameva.

Dūrepi santike adhiṭṭhātīti pāda-kajjhānato vuṭṭhāya dūre devalokaṃ vā brahmalokaṃ vā āvajjati “santike hotū”ti. Āvajjitvā parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya ñāṇena adhiṭṭhātīti “santike hotū”ti. Santike hoti. Esa nayo sesapadesupi.

Brahmalokaṃ pana gantukāmassa dūrassa santikakaraṇaṃ vatvā brahmalokagamanassa anupakāraṃpi imāya iddhiyā ijjhamānavisesaṃ dassento santikepītiādīmāha. Tattha na kevalaṃ thokakaraṇabahukaraṇameva, “amadhuraṃ madhura”ntiādīsupi yaṃ yaṃ icchatī, taṃ sabbaṃ iddhimato ijjhati. Aparō nayo - dūrepi santike adhiṭṭhātīti dūre brahmalokaṃ vā manussalokassa santike adhiṭṭhātīti. Santikepi dūre adhiṭṭhātīti santike manussalokaṃ vā dūre brahmaloke adhiṭṭhātīti. Bahukampi thokaṃ adhiṭṭhātīti sace brahmāno bahū sannipatitā honti, mahāattabhāvattā dassanūpacāraṃ savanūpacāraṃ pajahanti, dassanūpacāre ca savanūpacāre ca ekajjhaṃ saṅkhipitvā bahukampi thokanti adhiṭṭhātīti. Thokampi bahukaṃ adhiṭṭhātīti sace mahāparivāreṇa gantukāmo hoti, ekakattā thokaṃ attānaṃ bahukaṃ adhiṭṭhahitvā mahāparivāro gacchatīti evamettha attho daṭṭhabbo. Evaṃ sati catubbidhampi taṃ brahmalokagamane upakāro hoti.

Dibbena cakkhunā tassa brahmuno rūpaṃ passatīti idha ṭhito ālokaṃ vaḍḍhetvā yassa brahmuno rūpaṃ daṭṭhukāmo, dibbena cakkhunā tassa brahmuno rūpaṃ passati. Idheva ṭhito dibbāya sotadhātuyā tassa brahmuno bhāsamānassa saddaṃ suṇāti. Cetopariyañāṇena tassa brahmuno cittaṃ pajānāti. Dissamānenāti cakkhunā pekkhiyamānena. Kāyavasena cittaṃ pariṇāmetīti rūpakāyassa vasena cittaṃ pariṇāmeti. Pāda-kajjhānacittaṃ gahetvā kāye āropeti, kāyānugatikaṃ karoti dandhagamanaṃ. Kāyagamanañhi dandhaṃ hoti. Adhiṭṭhātīti tasseeva vevacanaṃ, sannīṭṭhāpetīti attho. Sukhasaññaṃ lahusaññaṃ okkamitvāti pāda-kajjhānārammaṇena iddhicittena saha-jātaṃ sukhasaññaṃ lahusaññaṃ okkamitvā pavisitvā phusitvā pāpuṇitvā. Sukhasaññaṃ ca nāma upekkhāsampayuttasaññaṃ. Upekkhā hi santaṃ sukhanti vuttā, sāyeva saññaṃ nīvaraṇehi ceva vitakkādīpaccaṇīkehi ca vimuttattā lahusaññaṃtipi veditabbā. Taṃ okkantassa panassa karajakāyopi tūlapicu viya sallahuko hoti. So evaṃ

vātakkhittatūlapicunā viya sallahukena dissamānena kāyena brahmalokaṃ gacchati. Evaṃ gacchanto ca sace icchati, pathavīkasiṇavasena ākāse maggaṃ nimminivā padasā gacchati. Sace icchati, ākāse pathavīkasiṇavaseneva pade pade padumaṃ nimminivā padume padume padaṃ nikkhipanto padasā gacchati. Sace icchati, vāyokasiṇavasena vātaṃ adhiṭṭhahitvā tūlapicu viya vāyunā gacchati. Apica gantukāmatāva ettha pamāṇaṃ. Sati hi gantukāmatāya evaṃkatakacittādhiṭṭhāno adhiṭṭhānavegakkhittova so jiyāvegakkhitto saro viya dissamāno gacchati.

Cittavasena kāyaṃ pariṇāmetīti karajakāyaṃ gahetvā pādakajjhānacitte āropeti, cittānugatikaṃ karoti sīghagamanāṃ. Cittagamanañhi sīghaṃ hoti. Sukhasaññañca lahusaññañca okkamitvāti rūpakāyārammaṇena iddhicittena sahaajātaṃ sukhasaññañca lahusaññañca. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Idaṃ pana cittagamanameva hoti. Evaṃ adissamānena kāyena gacchanto panāyaṃ kiṃ tassādhiṭṭhānacittassa uppādakkaṇe gacchati? Udāhu ṭhitikkhaṇe bhaṅgakkhaṇe vāti vutte “tīsupi khaṇesu gacchati”ti thero āha. Kiṃ pana so sayāṃ gacchati, nimmitaṃ pesetīti? Yathārucci karoti. Idha panassa sayāṃ gamanameva āgataṃ.

Manomayanti adhiṭṭhānāmanena nimmitattā manomayaṃ. Sabbaṅgapaccaṅganti sabbaṅgapaccaṅgavantaṃ. Ahīnindriyanti idaṃ cakkhusotādīnaṃ saṅghānavasena vuttaṃ, nimmitarūpe pana pasādo nāma natthi. Sace so iddhiṃ caṅkamati, nimmitopi tattha caṅkamatiādi sabbaṃ sāvakanimmitaṃ sandhāya vuttaṃ. Buddhanimmitā pana yaṃ yaṃ bhagavā karoti, taṃ tampi karonti, bhagavato cittavasena aññaṃpi karontīti. Dhūmāyati pajjalatīti tejokasiṇavasena. Dhammaṃ bhāsatītiādīni tīṇi aniyametvā vuttāni. Santiṭṭhatīti saṅgamma tiṭṭhati. Sallapatīti saṅgamma lapati. Sākacchaṃ samāpajjati aññaṃaññaṃsa uttarapaccuttaradānavasena saṃkathaṃ karoti. Ettha ca yaṃ so iddhiṃ idheva ṭhito dibbena cakkhunā rūpaṃ passati, dibbāya sotadhātuyā saddaṃ suṇāti, cetopariyaññaṇena cittaṃ pajānāti, yampi so idheva ṭhito tena brahmunā saddhiṃ santiṭṭhati, sallapati, sākacchaṃ samāpajjati, yampissa “dūrepi santike adhiṭṭhātī”tiādikaṃ adhiṭṭhānaṃ, yampi so dissamānena vā adissamānena vā kāyena brahmalokaṃ gacchati, ettāvatā na kāyena vasaṃ vatteti. Yañca kho “so tassa brahmuno purato rūpiṃ abhinimminātī”tiādīnā nayena vuttavidhānaṃ āpajjati, ettāvatā kāyena vasaṃ vatteti nāma. Sesaṃ pana kāyena vasavattanāya pubbabhāgadassanattaṃ vuttanti. Ayaṃ tāva adhiṭṭhānā iddhi.

14. Vikubbaniddhiniddese sikhissa bhagavato sāvakanidassanaṃ vikubbaniddhiyā kāyasakkhipuggaladassanattaṃ vuttaṃ. Tampi dassento paṭhamāṃ tāva brahmaloke ṭhito sahasilokadhātuṃ sarena viññāpesīti ativiya acchariyaabbhutaḥhūtaṃ sahasilokadhātuyā saddasavanaṃ adhiṭṭhāniddhiṃ dassesi. Idāni tassa vatthussa paridīpanatthamidaṃ vuccati - imasmā hi kappā ekatiṃse kappe sikhī bhagavā anantarajātīyā tusitapurato cavitvā aruṇavatīnagare aruṇavato rañño pabhāvatīyā nāma mahesiyā kucchismiṃ nibbattitvā paripakkaññaṃ mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā bodhimaṇḍe sabbaññaṇaṇaṃ paṭivijjhitvā pavattavaradhammacakko aruṇavatīṃ nissāya viharanto ekadivasāṃ pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā mahābhikkhusaṅghaparivāro “aruṇavatīṃ piṇḍāya pavississāmī”ti nikkhamitvā vihāradvārakoṭṭhakasamīpe ṭhito abhibbuṃ nāma aggasāvakaṃ āmantesi - “atippago kho, bhikkhu, aruṇavatīṃ piṇḍāya pavisitum. Yena aññataro brahmaloko tenupasaṅkamissāmā”ti. Yathāha -

“Atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā araham sammāsambuddho abhibbuṃ

bhikkhuṃ āmantesi - ‘āyāma, brāhmaṇa, yena aññataro brahmaloko, tenupasaṅkamissāma yāva bhattassa kālo bhavissatī’ti. ‘Evaṃ bhante’ti kho, bhikkhave, abhibhū bhikkhu sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paccassosi. Atha kho, bhikkhave, sikhī ca bhagavā abhibhū ca bhikkhu yena aññataro brahmaloko, tenupasaṅkamiṃsū’ti.

Tattha mahābrahmā sammāsambuddhaṃ disvā attamano paccuggamaṇaṃ katvā brahmāsaṇaṃ paññāpetvā adāsi. Therassāpi anucchavikaṃ āsaṇaṃ paññāpayiṃsu. Nisīdi bhagavā paññatte āsane, theropi attano pattāsane nisīdi. Mahābrahmāpi dasabalaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tenāha - atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā araḥaṃ sammāsambuddho abhibhuṃ bhikkhuṃ āmantesi - “paṭibhātu, brāhmaṇa, taṃ brahmuno ca brahmaparisāya ca brahmapārisajjānaṇca dhammī kathā’ti. “Evaṃ, bhante’ti kho, bhikkhave, abhibhū bhikkhu sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paṭissuṇitvā brahmuno ca brahmaparisāya ca brahmapārisajjānaṇca dhammakathaṃ kathesi. There dhammakathaṃ kathente brahmāno ujjhāyiṃsu “cirassaṇca mayaṃ satthu brahmalokāgamaṇaṃ labhimhā, ayaṇca bhikkhu tṭhapetvā satthāraṃ sayaṃ dhammakathaṃ ārabhī’ti. Satthā tesam anattamanabhāvaṃ ñatvā abhibhuṃ bhikkhuṃ etadavoca - “ujjhāyanti kho te, brāhmaṇa, brahmā ca brahmaparisā ca brahmapārisajjā ca. Tena hi, tvaṃ brāhmaṇa, bhiyyoso mattāya saṃvejehī’ti. Thero satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā anekavihiṭaṃ iddhivikubbaṇaṃ katvā sahassilokadhātuṃ sareṇa viññāpento -

“Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane;
Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro.

“Yo imasmiṃ dhammavinaye, appamatto vihassati;
Pahāya jātisaṃsāraṃ, dukkhassantaṃ karissatī’ti. -

Imaṃ gāthādvayaṃ abhāsi.

Kiṃ pana katvā thero sahassilokadhātuṃ sareṇa viññāpesīti? Nīlakasiṇaṃ tāva samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññāñāṇena cakkavālasahassee sabbattha andhakāraṃ phari. Tato “kimidaṃ andhakāra”nti sattānaṃ ābhoge uppanne ālokaasiṇaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya ālokaṃ dassesi. “Kiṃ āloko aya”nti vicinantānaṃ attānaṃ dassesi. Cakkavālasahassee ca devamanussā añjaliṃ paggaṇhitvā therameva namassamānā atṭhaṃsu. Thero “mahājano mayhaṃ dhammaṃ desentassa saddaṃ suṇātū’ti imā gāthā abhāsi. Sabbe oṣāṭṭāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentassa viya saddaṃ assosum. Atthopi tesam pākaṭo ahosi. Taṃ viññāpanaṃ sandhāya “sareṇa viññāpesī’ti vuttaṃ. Tena kataṃ anekavihiṭaṃ iddhivikubbaṇaṃ sandhāya puna so dissamānenapītiādi vuttaṃ. Tattha dhammaṃ desesīti paṭhamam vuttappakāraṃ iddhivikubbaṇaṃ dassento dhammaṃ desesi, tato yathāvuttakkamena dve gāthā bhāsanto sareṇa viññāpesīti veditabbaṃ. Dissamānenapi kāyenātiādīsu ca itthaṃbhūtalakkaṇe karaṇavacanaṃ, evaṃbhūtakāyo hutvāti attho.

Idāni taṃ vatthuṃ dassetvā aññassāpi iddhimato vikubbaniddhikaraṇavidhānaṃ dassento so pakativāṇṇaṃ vijahitvātiādīmāha. Tattha soti heṭṭhā vuttavidhānena mudukammaññakatacitto so iddhimā bhikkhu. Sace vikubbaniddhiṃ kātukāmo hoti, attano pakativāṇṇaṃ pakatisaṇṭhānaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇaṃ vā dasseti. Kathaṃ? Pathavīkasiṇārammaṇābhiññāpādakacatutthajjhānato vuṭṭhāya “evarūpo

kumārako homī”ti nimminittabbam kumārakavaṇṇam āvajjitvā kataparikkammāvasāne puna samāpajjitvā vuṭṭhāya “evarūpo nāma kumārako homī”ti abhiññāñānena adhiṭṭhāti, saha adhiṭṭhānena kumārako hotīti. Visuddhimagge kasiṇaniddese “pathavīkasiṇavasena ekopi hutvā bahudhā hotītiādibhāvo...pe... evamādīni ijjhantī”ti vacanena idha pathavīkasiṇārammaṇam pādakajjhānam yujjati. Tattheva pana abhiññāniddese vikubbaniddhiyā “pathavīkasiṇādīsu aññatarārammaṇato abhiññāpādakajjhānato vuṭṭhāyā”ti vuttaṃ, tattheva ca “attano kumārakavaṇṇo āvajjitabbo”ti vuttaṃ, taṃ nāgādinimmāne na yujjati viya. Nāgavaṇṇādinimmānepi eseva nayo.

Tattha nāgavaṇṇanti sappasaṇṭhānam. Supaṇṇavaṇṇanti garuḷasaṇṭhānam. Indavaṇṇanti sakkasaṇṭhānam. Devavaṇṇanti sesadevasaṇṭhānam. Samuddavaṇṇam pana āpokasiṇavasena ijjhati. Pattinti padātim. Vividhampi senābyūhanti hatthiādīnam vasena anekavihitam senāsamūham. Visuddhimagge pana “hatthimpi dassetītiādi panettha bahiddhāpi hatthiādidassanavasena vuttaṃ. Tattha ‘hatthī homī’ti anadhiṭṭhahitvā ‘hatthī hotū’ti adhiṭṭhātabbam. Assādīsupi eseva nayo”ti vuttaṃ, taṃ “pakatavaṇṇam vijahitvā”ti vuttamūlapadena ca vikubbaniddhibhāvena ca virujjhati. Pāḷiyam vuttakkamena hi pakatavaṇṇam avijahitvā adhiṭṭhānavasena aññassa dassanam adhiṭṭhāniddhi nāma, pakatavaṇṇam vijahitvā adhiṭṭhānavasena attano aññathādassanam vikubbaniddhi nāma.

15. Manomayiddhiñāṇaniddese imamhā kāyā aññam kāyam abhinimminātītiādīsu iddhiṃ bhikkhu manomayiddhiṃ kātukāmo ākāsakasiṇārammaṇapādakajjhānato vuṭṭhāya attano rūpakāyam tāva āvajjitvā vuttanayeneva “susiro hotū”ti adhiṭṭhāti, susiro hoti. Atha tassa abbhantare pathavīkasiṇavasena aññam kāyam āvajjitvā parikkammaṃ katvā vuttanayeneva adhiṭṭhāti, tassa abbhantare añño kāyo hoti. So taṃ mukhato abbūhitvā bahi ṭhapeti. Idāni tamattham upamāhi pakāsento seyyathāpītiādīmāha. Tattha muñjamhāti muñjatiṇamhā. Īsikaṃ pavāheyyāti kaḷīram luñceyya. Kosiyāti kosakato. Karaṇḍāti karaṇḍāya, purāṇatacakaṇcukatoti attho. Tattha ca uddhareyyāti cittenevassa uddharaṇam veditabbam. Ayañhi ahi nāma sajātiyam ṭhito, kaṭṭhantaram vā rukkhantaram vā nissāya, tacato sarīram nikkadḍhanapayogasaṅkhātena thāmena, sarīram khādayamānam viya purāṇatacam jigucchanto imehi catūhi kāraṇehi sayameva kaṇcukaṃ pajahāti.

Ettha ca yathā īsikādayo muñjādīhi sadisā honti, evamidam manomayaṃ rūpaṃ iddhiṃ sabbākārehi sadisameva hotīti dassanattam imā upamā vuttāti. “Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkamī”ti ettha abhiññāmanena katakāyo manomaya kāyo nāma. “Aññataram manomayaṃ kāyam upapajjati”ti ettha jhānamanena nibbittitakāyo tena manena katattā manomaya kāyo nāma. Idha pana abhiññāmanena uppāditakāyo tena manena katattā manomaya kāyo nāma. Evaṃ sati adhiṭṭhāniddhiyā vikubbaniddhiyā ca kato manomaya kāyo nāma hotīti ce? Hotiyeva. Idha pana tāsam visum visum visesena visesetvā adhiṭṭhāniddhi vikubbaniddhīti ca vuttattā abbhantarato nimmānameva manomayiddhi nāma.

16. Ñāṇavipphāriddhiṇiddese ñāṇassa vipphāro vego assā atthīti ñāṇavipphārā. Ettha ca sattaanupassanāvaseneva iddhiṃ dassetvā sesā yāva arahattamaggā saṅkhittāti veditabbā.

Āyasmato bākulassa ñāṇavipphārā iddhītiādīsu bākulatthero tāva dvīsu kulesu vaḍḍhitattā evaṃladdhanāmo pubbabuddhesu katādhikāro puññasampadāya sampanno thero. So hi mahāsampattiṃ anubhavamāno devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ dasabalassa nibbattito puretameva kosambiyaṃ seṭṭhikule nibbatti. Taṃ jātakāle maṅgalatthāya mahāparivārena yamaṇaṃ netvā saparivārā dhātī nimujjanumujjanavasena kīlāpentī nhāpeti. Eko mahāmaccho “bhakkho me aya”nti maññaṃ māno mukhaṃ vivarivā upagato. Dhātī dāraṃ chaḍḍetvā palātā. Mahāmaccho taṃ gili. Puññaṃ satto sayanagabbhaṃ pavasitvā nipanno viya na kiñci dukkhaṃ pāpuṇi. Maccho dāraṃ tejena tattakaṃ phālaṃ gilivā viya dayhamāno vegena tiṃsayojanaṃ gantvā bārāṇasivāsino macchabandhassa jālaṃ pāvisi. So dāraṃ tejena jālato nīhaṃamattova mato. Macchabandhā taṃ sakalameva antarakājena ādāya “sahassena demā”ti nagare carantā asītikoṭṭidhanassa aputtakassa seṭṭhissa gharadvāraṃ gantvā seṭṭhibhariyāya ekena kahāpaṇena adāṃsu. Sā taṃ sayameva phalake ṭhapetvā piṭṭhito phālentī macchakucchiyaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ dāraṃ disvā “macchakucchiyaṃ me putto laddho”ti nādaṃ naditvā dāraṃ ādāya sāmikaṃ upagacchi. Seṭṭhi tāvadeva bheriṃ carāpetvā dāraṃ ādāya rañño santikaṃ ānetvā tamatthaṃ ārocesi. Rājā “puññaṃ dāraṃ, posehi na”nti āha. Itarampi seṭṭhikulaṃ taṃ pavattiṃ sutvā tattha gantvā “amhākaṃ putto”ti taṃ dāraṃ gaṇhituṃ vivadi. Ubhopi rājakulaṃ agamaṃsu. Rājā “dvinnampi aputtakam kātuṃ na sakkā, dvinnampi dāyādo hotū”ti āha. Tato paṭṭhāya dvepi kulāni lābhaggayasaggappattāni ahesuṃ. Tassa dvīhi kulehi vaḍḍhitattā “bākulakumāro”ti nāmaṃ akaṃsu. Tassa viññutaṃ pattassa dvīsupi nagaresu tayo tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni paccupaṭṭhapesuṃ. Ekekasmim nagare cattāro cattāro māse vasi. Tahiṃ ekasmim nagare cattāro māse vuṭṭhassa saṅghāṇānāvāsu maṇḍapaṃ kāretvā tattha naṃ nāṭakehi saddhiṃ āropetvā mahāsampattiṃ anubhavamānaṃ dvīhi māsehi itaraṃ nagaraṃ upaḍḍhapathaṃ nenti. Itaranagaravāsino nāṭakāpi “dvīhi māsehi upaḍḍhapathaṃ āgato bhavissatī”ti tattheva paccuggantvā dvīhi māsehi attano nagaraṃ ānenti. Itaranāṭakā majjhe nivattitvā attano nagaraṃ eva gacchanti. Tattha cattāro māse vasitvā teneva niyāmena puna itaranagaraṃ gacchati. Evamassa sampattiṃ anubhavantaṃ asīti vassāni paripuṇṇāni.

Tasmim samaye amhākaṃ bodhisatto sabbaññutaṃ pāpuṇitvā pavattavaradhammacakko anukkamena cārikaṃ caranto kosambiṃ pāpuṇi. “Bārāṇasi”nti majjhimaṃ bhāṇakā. Bākulaseṭṭhipi kho “dasabalo āgato”ti sutvā bahuṃ gandhamālaṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So sattāhameva puthujjano hutvā aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Athassa dvīsu nagaresu paricitamātugāmā attano kulagharāni āgantvā tattheva vasamānā cīvarāni karitvā pahīṇiṃsu. Thero ekaṃ aḍḍhamāsaṃ kosambivāsīhi pahitaṃ cīvaraṃ paribhuñjati, ekaṃ aḍḍhamāsaṃ bārāṇasivāsīhīti eteneva niyāmena dvīsu nagaresu yaṃ yaṃ uttamaṃ, taṃ taṃ therasseva āharīyati. Pabbajitassāpissa sukheṇeva asīti vassāni agamaṃsu. Ubhayatthāpissa muhuttamattampi appamattakopi ābādho na uppannapubbo. So pacchime kāle bākulasuttaṃ kathetvā parinibbāyīti. Evaṃ macchakucchiyaṃ arogabhāvo āyasmato bākulassa pacchimabhavikassa tena attabhāvena paṭilabhitabbaarahattañāṇānubhāvena nibbattattā ñāṇavipphārā iddhi nāma. Sucaritammaphalappattassa paṭisambhidāñāṇassa ānubhāvenātipi vadanti.

Samkiccatttheropi pubbe katapuñña dhammasenāpatittherassa upaṭṭhākassa

sāvattiyaṃ aḍḍhakulassa dhītu kucchismiṃ nibbatti. Sā tasmīṃ kucchigate ekena byādhinā taṃ khaṇaṃyeva kālamakāsi, tassā sarīre jhāpiyamāne ṭhapetvā gabbhamamsaṃ sesamamsaṃ jhāpayi. Athassā gabbhamamsaṃ citakato otāretvā dvīsu tīsu ṭhānesu sūlehi vijjhiṃsu. Sūlakoṭi dārakassa akkhikoṭiṃ phusi. Evaṃ gabbhamamsaṃ vijjhitvā aṅgārārāsimhi pakkhipitvā aṅgāreheva paṭicchādetvā pakkamiṃsu. Gabbhamamsaṃ jhāyi, aṅgāramatthake pana suvaṇṇabimbasadiso dārako padumagabbhe nipanno viya ahosi. Pacchimabhavikasattassa hi sinerunā otthariyamānassāpi arahattaṃ appatvā jīvitakkhaya nāma natthi. Punadivase “citakaṃ nibbāpessāmā”ti āgatā tathā nipannaṃ dārakaṃ disvā acchariyabbhutacittajātā dārakaṃ ādāya nagaraṃ gantvā nemittake pucchiṃsu. Nemittakā “sace ayaṃ dārako agāraṃ ajjhāvasissati, yāva sattamā kulaparivaṭṭā ñātakā duggatā bhavissanti. Sace pabbajissati, pañcahi samaṇasatehi parivuto carissati”ti āhaṃsu. Ayyakā taṃ dārakaṃ vaḍḍhesi. Ñātakāpi vaḍḍhitakāle “amhākaṃ ayyassa santike pabbājessāmā”ti posayiṃsu. So sattavassikakāle “tava kucchiyā vasanakāle mātā te kālamakāsi, tassā sarīre jhāpiyamānepi tvaṃ na jhāyī”ti kumārakānaṃ kathaṃ sutvā “ahaṃ kira evarūpā bhayā mutto, kiṃ me gharāvāsena pabbajissāmī”ti ñātakānaṃ ārocesi. Te “sādhu, tātā”ti taṃ dhammasenāpatittherassa santikaṃ netvā “bhante, imaṃ pabbājethā”ti adaṃsu. Thero tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājesi. So khuraggeyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Paripuṇṇavasso ca upasampadaṃ labhitvā dasavasso hutvā pañcasatabhikkhuparivāro vicarīti. Evaṃ vuttanayeneva dārucitakāya arogabhāvo āyasmato saṃkiccassa ñāṇavipphārā iddhi nāma.

Bhūtapālattheropi pubbaheṭṭusampanno. Tassa pitā rājagahe daliddamanusso. So taṃ dārakaṃ gahetvā dārūnaṃ atthāya sakaṭena aṭaviṃ gantvā dārubbhāraṃ katvā sāyaṃ nagaradvārasamīpaṃ patto. Athassa goṇā yugaṃ ossajitvā nagaraṃ pavisiṃsu. So sakaṭamūle puttakaṃ nisīdāpetvā goṇānaṃ anupadaṃ gacchanto nagarameva pāvisi. Tassa anikkhantasseva dvāraṃ pidahi. Dārako sakalarattiṃ sakaṭassa heṭṭhā nipajjitvā niddaṃ okkami. Rājagahaṃ pakatiyāpi amanussabahulaṃ, idaṃ pana susānasamīpaṭṭhānaṃ. Na ca koci yakkho tassa pacchimabhavikassa dārakassa upaddavaṃ kātumasakkihi. So aparena samayena pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇitvā bhūtapālatthero nāma ahosīti. Evaṃ vālayakkhānucaritepi padese vuttanayeneva arogabhāvo āyasmato bhūtapālassa ñāṇavipphārā iddhi nāma.

17. Samādhivipphāriddhiniddese āyasmato sārīputtassa samādhivipphārā iddhītiādīsu āyasmato sārīputtassa mahāmoggallānattherena saddhiṃ kapotakandarāyaṃ viharato juṇhāya rattiyaṃ navoropitehi kesehi ajjhokāse nisinnassa eko duṭṭhayakkho sahāyakena yakkhena vāriyamānopi sīse pahāraṃ adāsī. Yassa meghassa viya gajjato saddo ahosi, thero tassa paharaṇasamaye samāpattiṃ appetvā nisinno hoti. Athassa tena pahārena na koci ābādho ahosi. Ayaṃ tassa āyasmato samādhivipphārā iddhi. Yathāha -

“Evaṃ me suttaṃ - ekaṃ samayaṃ bhagavā rājagahe viharati veḷuvane kalandakanivāpe. Tena kho pana samayena āyasmā ca sārīputto āyasmā ca mahāmoggallāno kapotakandarāyaṃ viharanti. Tena kho pana samayena āyasmā sārīputto juṇhāya rattiyaṃ navoropitehi kesehi abbhokāse nisinno hoti aññataraṃ samādhim samāpajjitvā.

“Tena kho pana samayena dve yakkhā sahāyakā uttarāya disāya dakkhiṇaṃ disaṃ gacchanti kenacideva karaṇīyena. Addasaṃsu kho te yakkhā āyasmantaṃ sārīputtaṃ juṇhāya rattiyā navoropitehi kesehi abbhokāse nisinnaṃ, disvāna eko yakkho dutiyaṃ yakkhaṃ etadavoca - ‘paṭibhāti maṃ, samma, imassa samaṇassa sīse pahāraṃ dātu’nti. Evaṃ vutte so yakkho taṃ yakkhaṃ etadavoca - ‘alaṃ, samma, mā samaṇaṃ āsādesi, uḷāro so, samma, samaṇo mahiddhiko mahānubhāvo’ti.

“Dutiyampi kho...pe... tatiyampi kho so yakkho taṃ yakkhaṃ etadavoca - ‘paṭibhāti maṃ, samma, imassa samaṇassa sīse pahāraṃ dātu’nti. Tatiyampi kho so yakkho taṃ yakkhaṃ etadavoca - ‘alaṃ, samma, mā samaṇaṃ āsādesi, uḷāro so, samma, samaṇo mahiddhiko mahānubhāvo’ti.

“Atha kho so yakkho taṃ yakkhaṃ anādiyitvā āyasmato sārīputtassa sīse pahāraṃ adāsi. Tāva mahāpahāro ahosi, api tena pahārena sattarātanaṃ vā aḍḍhaṭṭhamaratanaṃ vā nāgaṃ osāreyya, mahantaṃ vā pabbatakūṭaṃ padāleyya. Atha ca pana so yakkho ‘dayhāmi dayhāmī’ti tattheva mahānirayaṃ apatāsi.

“Addasā kho āyasmā mahāmogallāno dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃ anusakkena tena yakkhena āyasmato sārīputtassa sīse pahāraṃ dīyamānaṃ, disvā yena āyasmā sārīputto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ sārīputtaṃ etadavoca - ‘kacci te, āvuso sārīputta, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci na kiñci dukkha’nti. ‘Khamanīyaṃ me, āvuso mogallāna, yāpanīyaṃ me, āvuso mogallāna, api ca me sīsaṃ thokaṃ dukkha’nti.

“Acchariyaṃ, āvuso sārīputta, abbhutaṃ, āvuso sārīputta, yāva mahiddhiko āyasmā sārīputto mahānubhāvo. Idha te, āvuso sārīputta, aññataro yakkho sīse pahāraṃ adāsi. Tāva mahā pahāro ahosi, api tena pahārena sattarātanaṃ vā aḍḍhaṭṭhamaratanaṃ vā nāgaṃ osāreyya, mahantaṃ vā pabbatakūṭaṃ padāleyya. Atha ca panāyasmā sārīputto evamāha - ‘khamanīyaṃ me, āvuso mogallāna, yāpanīyaṃ me, āvuso mogallāna, api ca me sīsaṃ thokaṃ dukkha’nti.

“Acchariyaṃ, āvuso mogallāna, abbhutaṃ, āvuso mogallāna, yāva mahiddhiko āyasmā mahāmogallāno mahānubhāvo, yatra hi nāma yakkhampi passissati, mayaṃ panetarahi paṃsupisācakampi na passāmāti.

“Assosi kho bhagavā dibbāya sotadhātuyā visuddhāya atikkantaṃ anusikāya tesāṃ ubhinnaṃ mahānāgānaṃ imaṃ evarūpaṃ kathāsallāpaṃ.

Atha kho bhagavā etamatthaṃ viditvā tāyaṃ velāyaṃ imaṃ udānaṃ udānesi -

“Yassa selūpamaṃ cittaṃ, ṭhitaṃ nānupakampati;
Virattaṃ rajanīyesu, kopanīye na kuppati;
Yassevaṃ bhāvitaṃ cittaṃ, kuto taṃ dukkhamessatī’ti.

Ettha ca “kuto taṃ dukkhamessatī”ti bhagavatā vuttavacanena “tena pahārena na koci ābādho aho”ti aṭṭhakathāvacanaṃ ativiya sameti. Tasmā “apica me sīsaṃ thokaṃ dukkha”nti vacanena dukkhavedanā na hoti, sīsassa pana akammaññabhāvaṃ sandhāya “dukkha”nti vuttaṃ. Lokepi hi akicchena pariharitum sakkuṇeyyo sukkhasīlo, kicchena pariharitum sakkuṇeyyo dukkhasīloti vuccati. Tampi kho akammaññataṃ samāpattito vuṭṭhitasamayattā aho”ti veditabbo. Samāpattiappitasamaye hi tampi na bhavēyyāti. “Etarahi paṃsupisācakampi na passāmā”ti datṭhum asamatthatāya na vuttaṃ, abhiññāsu byāpārābhāvena vuttaṃ. Thero kira “pacchimā janatā pothujjanikāya iddhiyā sārasaññā māhesu”nti pacchimaṃ janataṃ anukampamāno yebhuyyena iddhiṃ na valaṇṇesi. Theragāthāya ca -

“Neva pubbenivāsāya, napi dibbassa cakkhuno;
Cetopariyāya iddhiyā, cutiyā upapattiyā;
Sotadhātuvisuddhiyā, paṇidhi me na vijjatī”ti. -

Therena sayameva abhiññāsu patthanābhāvo vutto. Thero pana sattasatṭhiyā sāvakaṃ pāramiññānesu pāramippattoti.

Saṅgīvattheraṃ pana kakuṣandhassa bhagavato dutiyaaggasāvaṃ nirodhasamāpannaṃ “kālaṅkato”ti sallakkhetvā gopālakādayo tiṇakaṭṭhādīni saṃkaḍḍhitvā aggim āmaṃsu. Therassa cīvare aṃsumattampi na jhāyittha. Ayamassāyasmato anupubbasaṃpattivasena pavattasamathānubhāvanibbattattā samādhivipphārā iddhi. Yathāha -

“Tena kho pana, pāpima, samayena kakuṣandho bhagavā araṃhaṃ sammāsambuddho loke uppanno hoti. Kakuṣandhassa kho pana, pāpima, bhagavato arahato sammāsambuddhassa vidhurasañjīvaṃ nāma sāvakayugaṃ aho” aggamaṃ bhaddayugaṃ. Yāvatā pana, pāpima, kakuṣandhassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa sāvakā. Tesu na ca koci āyasmatā vidhurena samasamo hoti yadidaṃ dhammadesanāya. Iminā kho etaṃ, pāpima, pariyāyena āyasmato vidhurassa vidhurateva samaññā udapādi. Āyasmā pana, pāpima, saṅgīvo araṇṇagatopi rukkhamaṇḍalatopi suññāgāragatopi appakasireneva saññāvedayitanirodhaṃ samāpajjati.

“Bhūtapubbaṃ, pāpima, āyasmā saṅgīvo aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍale saññāvedayitanirodhaṃ samāpanno nisinno hoti. Addasaṃsu kho, pāpima, gopālakā pasupālakā kassakā pathāvino āyasmantaṃ saṅgīvaṃ aññatarasmiṃ rukkhamaṇḍale saññāvedayitanirodhaṃ samāpannaṃ, disvāna tesāṃ etadahosi - ‘acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, ayaṃ samaṇo nisinnako kālaṅkato, handa naṃ dahāmā’ti.

“Atha kho te, pāpima, gopālakā pasupālakā kassakā pathāvino tiṇaṇca kaṭṭhaṇca gomayaṇca saṃkaḍḍhitvā āyasmato saṅgīvassa kāye upacinitvā aggim datvā pakkamiṃsu. Atha kho, pāpima, āyasmā saṅgīvo tassā rattiyā accayena tāya samāpattiyā vuṭṭhahitvā cīvarāni papphoṭetvā pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ piṇḍāya pāvīsi. Addasaṃsu kho te, pāpima, gopālakā pasupālakā kassakā pathāvino āyasmantaṃ saṅgīvaṃ piṇḍāya carantaṃ, disvāna nesāṃ etadahosi - ‘acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, ayaṃ samaṇo nisinnakova

kālaṅkato, svāyaṃ paṭisañjivito'ti. Iminā kho evaṃ, pāpima, pariyāyena āyasmato sañjivassa sañjivoteva samañña udapādī'ti.

Khāṇuakoṇḍañṇatthero pana pakatiyāva samāpattibahulo, so aññatarasmiṃ araññe rattiṃ samāpattiṃ appetvā nisīdi, pañcasatā corā bhaṇḍakaṃ thenetvā gacchantā "idāni amhākaṃ anupadaṃ gacchantā natthī"ti vissamitukāmā bhaṇḍakaṃ oropayamānā "khāṇuko aya"nti maññamānā therasseva upari sabbabhaṇḍakāni ṭhapesuṃ. Tesam vissamitvā gacchantānaṃ paṭhamam ṭhapitabhaṇḍakassa gahaṇakāle kālaparicchedavasena thero vuṭṭhāsi. Te therassa calanākāraṃ disvā bhītā viraviṃsu. Thero "mā bhāyatha, upāsakā, bhikkhu aha"nti āha. Te āgantvā vanditvā theragatena pasādena pabbajitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Tato pabhuti ca thero khāṇuakoṇḍañṇatthero nāma ahoṣi. Ayamettha pañcahi bhaṇḍakasatehi ajjhotthaṭṭassa tassāyasmato ābādhābhāvo samādhivipphārā iddhi.

Uttarā pana upāsikā rājagahe mahādhanassa puṇṇassa seṭṭhino dhītā, kumārikakāleyeva saddhiṃ mātāpitūhi sotāpattiphalaṃ pattā, sā vayappattā rājagahaseṭṭhino mahatā nibandhena tassa puttassa micchādittikassa dinnā. Sā buddhadassanāya dhammassavanāya buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānañca dātuṃ dhammañca sotuṃ okāsaṃ alabhamānā upaddutā hutvā tasmimyeva nagare sirimaṃ nāma gaṇikaṃ pakkosāpetvā okāsakaraṇatthameva pitu gharāva ānītāni pañcadasakahāpaṇasahassāni tassā datvā "ime kahāpaṇe gahetvā imaṃ aḍḍhamāsaṃ seṭṭhiputtaṃ paricarāhī"ti taṃ sāmikassa appetvā sayam uposathaṅgāni adhiṭṭhāya "imaṃ aḍḍhamāsaṃ buddhadassanādīni labhissāmī"ti tuṭṭhamānasā yāva pavāraṇāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantāpetvā aḍḍhamāsaṃ mahādānaṃ adāsi, pacchābhattaṃ mahānase khajjabhojjādīni saṃvidahāpeti. Tassā sāmiko "sve pavāraṇā"ti sirimāya saha vātapāne ṭhatvā bahi olokento taṃ tathāvicarantiṃ sedakilinnaṃ chārikāya okiṇṇaṃ aṅgāramasimakkhitaṃ disvā "attano sampattiṃ abhuñjitvā kusalaṃ nāma karoti bālā"ti hasi. Uttarāpi taṃ oloketvā "samparāyatthaṃ kusalaṃ na karoti bālo"ti hasi.

Sirimā ubhinnampi taṃ kiriyaṃ disvā "ahaṃ gharasāminī"ti maññamānā issāpakatā uttarāya kujjhitvā "dukkhaṃ uppādessāmī"ti pāsādā otarati. Uttarā taṃ ṇatvā pīṭhake nisīditvā taṃ mettena cittena phari. Sirimā pāsādā oruyha mahānasam pavisitvā pūvapacanato uluṅkapūram pakkuthitaṃ sappiṃ gahetvā tassā matthake okiri. Taṃ paduminipaṇṇe sītūdakaṃ viya vinivaṭṭetvā agamāsi. Dāsiyo sirimaṃ hatthehi pādehi pothetvā bhūmiyaṃ pātesuṃ. Uttarā mettājhānato vuṭṭhāya dāsiyo vāresi. Sirimā uttaram khamāpesi. Uttarā "sve satthu purato khamāpehī"ti vatvā tāya kāyaveyyāvaṭikaṃ yācitāya byañjanasampādanaṃ ācikkhi. Sā taṃ sampādetvā attano parivārā pañcasatā gaṇikāyo sasaṅghaṃ satthāraṃ parivisitvā "khamāpanasahāyikā hothā"ti vatvā punadivase tathā tāhi gaṇikāhi saddhiṃ satthu bhattakiccāvasāne satthāraṃ vanditvā "ahaṃ bhagavā uttarāya aparajjhīṃ, khamatu me uttarā"ti āha. Satthā "khama, uttare"ti vatvā "khamāmi, bhagavā"ti vutte "akkodhena jine kodha"ntiādikaṃ dhammaṃ desesi. Uttarā puretameva sāmikañca sassusasure ca satthu santike upanesi. Desanāvasāne te ca tayo janā, sabbā ca gaṇikāyo sotāpattiphale patiṭṭhahimsūti. Evaṃ uttarāya upāsikāya pakkuthitasappinā pīḷābhāvo samādhivipphārā iddhi.

Sāmāvatī upāsikā nāma kosambiyam udenassa rañño aggamahesī. Tassa hi rañño pañcasatapañcasataitthiparivārā tisso aggamahesiyo ahesum. Tāsam sāmāvatī bhaddiyanagare bhaddiyasetthino dhītā. Pitari kālaṅkate pitu sahāyakassa kosambiyam ghoṣitasetthino ghare pañcasataitthiparivāravaḍḍhitam vayappattam rājā disvā sañjātasineho saporivāramattano gharam netvā abhisekaṭṭhānam adāsi. Caṇḍapajjotassa rañño dhītā vāsuladattā nāma ekā mahesī. Māgaṇḍiyabrāhmaṇassa dhītā bhagavato pādaparicārikam katvā pitarā diyyamānā -

“Disvāna taṇham aratiṃ ragañca, nāhosi chando api methunasmiṃ;
Kimevidam muttakarīsapuñṇam, pādāpi nam samphusitum na icche”ti. -

Bhagavatā bhāsitaṃ gātham sutvā bhagavati āghātaṃ bandhi. Tassā mātāpitāro māgaṇḍiyasuttadesanāvasāne anāgāmiphalaṃ patvā pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇṇimsu. Tassā cūḷapitā māgaṇḍiyo taṃ kosambim netvā rañño adāsi. Sā rañño ekā mahesī.

Atha kho ghoṣitasetthi kukkuṭasetthi pāvārikasetthi tayo setthino loke tathāgatuppādam sutvā jetavanaṃ satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā sotāpattiphalaṃ patvā aḍḍhamāsaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvā satthu kosambigamaṃ āyācitvā kosambim gantvā ghoṣitārāmo kukkuṭārāmo pāvārikārāmoti tayo janā tayo ārāme kārapetvā anupubbena tattha āgataṃ satthāraṃ paṭipāṭiyā ekekaṃ divase ekekaṃ vihare vasāpetvā ekeko sasaṅghassa bhagavato mahādānamadāsi. Athekadivasam tesam upaṭṭhāko sumano nāma mālākāro setthino āyācitvā sasaṅgham satthāraṃ bhojetum attano ghare nisīdāpesi. Tasmim khaṇe sāmāvatīyā paricārikā khujjuttarā nāma dāsī aṭṭha kahāpaṇe gahetvā tassa gharam agamāsi. So “sasaṅghassa tāva satthuno parivesanasahāyā hohi”ti āha. Sā tathā katvā satthu bhattakiccāvasāne dhammadesanaṃ sutvā sotāpannā hutvā aññadā cattāro kahāpaṇe attano ādiyaṇṭi adinnaṃ ādiyitum abhabbattā aṭṭhahi kahāpaṇehi pupphāni ādāya sāmāvatīyā upanāmesi. Tāya pupphānaṃ bahubhāvakāraṇaṃ puṭṭhā musā bhaṇitum abhabbattā yathāsabhāvaṃ āha. “Ajja kasmā na gaṇhī”ti vuttā “sammāsambuddhassa dhammaṃ sutvā amataṃ sacchākāsi”nti āha. “Amma uttare, taṃ dhammaṃ amhākampi kathehi”ti. “Tena hi maṃ nhāpetvā suddham vatthayugam datvā ucce āsane nisīdāpetvā sabbā nīcāsanesu nisīdathā”ti āha. Tā sabbāpi tathā karimṇsu. Sā sekhaṇḍiysambhidappattā ariyasāvikā ekaṃ vattham nivāsetvā ekaṃ uttarāsaṅgam katvā bījaṇim gahetvā tāsam dhammaṃ desesi. Sāmāvatī ca pañcasatā ca itthiyo sotāpattiphalaṃ pāpuṇṇimsu. Tā sabbāpi khujjuttaraṃ vanditvā “amma, ajjato paṭṭhāya veyyāvaccam akatvā amhākaṃ mātutṭhāne ācariyaṭṭhāne ca ṭhatvā satthārā desitadesitaṃ dhammaṃ sutvā amhākaṃ kathehi”ti āhaṃsu. Sā tathā karonti aparabhāge tipīṭakadharā hutvā satthārā bahussutānaṃ upāsikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapitā aggaṭṭhānaṃ labhi. Sāmāvatimissikā buddhassa dassanaṃ pihenti, dasabale antaravīthim paṭipanne vātapānesu appahontesu bhittiṃ bhinditvā satthāraṃ olokenti, vandanapūjanañca karonti.

Māgaṇḍiyā tattha gatā tāni chiddāni disvā tattha kāraṇaṃ pucchanti satthu āgatabhāvaṃ ñatvā bhagavati āghātena tāsampi kujjhitvā “mahārāja, sāmāvatimissikānaṃ bahiddhā patthanā atthi, bhittiṃ bhinditvā samaṇaṃ gotamaṃ olokenti, katipāhena taṃ māressanti”ti rājānaṃ āha. Rājā chiddāni disvāpi tassā vacanaṃ na saddahi, uddhacchiddakavātapānāni kārapesi. Puna māgaṇḍiyā rājānaṃ

tāsu bhinditukāmā aṭṭha sajīvakukkuṭe āharāpetvā “mahārāja, tāsam vīmaṃsanattham ime kukkuṭe māretvā ‘mamattthāya pacāhī’ti pesehī”ti āha. Rājā tathā pesesi. Tāya “pāṇātipātāṃ na karomā”ti vutte puna “tassa samaṇassa gotamassa pacitvā pesehī”ti āha. Rañña tathā pesite māgaṇḍiyā aṭṭha māritakukkuṭe tathā vatvā pesesi. Sāmāvatī pacitvā dasabalassa pāhesi. Māgaṇḍiyā tenapi rājānaṃ kopetum nāsakkhi.

Rājā pana tīsu mahesīsu ekekissā vasanaṭṭhāne satta satta divasāni vasati. Rājā attano gamanaṭṭhānaṃ hatthikantavīṇaṃ ādāya gacchati. Māgaṇḍiyā rañño sāmāvatīyā pāsādagamanakāle dāṭhā agadena dhovāpetvā veḷupabbe pakkhipāpetvā ekaṃ kaṇhasappapotakaṃ āharāpetvā antovīṇāya pakkhipitvā mālāguḷakena chiddaṃ pidahi. Taṃ rañño tattha gatakāle aparāparaṃ vicarantī viya hutvā vīṇachiddato mālāguḷakaṃ apanesi. Sappo nikkhamitvā passasanto phaṇaṃ katvā sayanapiṭṭhe nipajji. Sā āha - “dhī sappo”ti mahāsaddamakāsi. Rājā sappam disvā kujjhi. Sāmāvatī rañño kuddhabhāvaṃ ṇatvā pañcannaṃ itthisatānaṃ saññamadāsi “ajja odhisakamettāpharaṇena rājānaṃ pharathā”ti. Sayampi tathā akāsi. Rājā sahassthāmadhanuṃ ādāya jīyaṃ poṭhetvā sāmāvatīṃ dhure katvā sabbā tā itthiyo paṭipāṭiyā ṭhapāpetvā visapītaṃ khurappaṃ sannayhitvā dhanuṃ pūretvā aṭṭhāsi. Khurappaṃ neva khipitum, na oropitum sakkoti, gattehi sedā muccanti, sarīraṃ vedhati, mukhato kheḷo patati, gaṇhitabbagahaṇaṃ na passati, atha naṃ sāmāvatī “kiṃ, mahārāja, kilamasi”ti āha. “Āma, devī, kilamāmi, avassayo me hohī”ti. “Sādhu, mahārāja, khurappaṃ pathavīmukhaṃ karohī”ti. Rājā tathā akāsi. Sā “rañño hatthato khurappaṃ muccatū”ti adhiṭṭhāsi. Tasmīṃ khaṇe khurappaṃ mucci. Rājā taṃkhaṇaṇṇeva udake nimujjitvā allavattho allakeso sāmāvatīyā pādesu nipatitvā “khama, devī, mayhaṃ -

‘Sammuyhāmi pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā;
Sāmāvatī maṃ tāyassu, tvaṇca me saraṇaṃ bhavā”ti. - āha;

Sāmāvatī -

“Mā maṃ tvaṃ saraṇaṃ gaccha, yamahaṃ saraṇaṃ gatā;
Saraṇaṃ gaccha taṃ buddhaṃ, tvaṇca me saraṇaṃ bhavā”ti. -

Āha. Rājā “tena hi taṃ saraṇaṃ gacchāmi satthāraṇca, varaṇca te dammī”ti āha. Sā “varo gahito hotu, mahārājā”ti āha. Rājā satthāraṃ upasaṅkamitvā saraṇaṃ gantvā nimantetvā buddhappamukhassa saṅghassa sattāhaṃ mahādānaṃ datvā “sāmāvatīṃ varaṃ gaṇhāhī”ti āha. “Sādhu, mahārāja, imaṃ me varaṃ dehi, satthā pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ idhāgacchatu, dhammaṃ sossāmī”ti āha. Rājā satthāraṃ vanditvā “bhante, pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ nibaddhaṃ idhāgacchatha, sāmāvatimissikā ‘dhammaṃ sossāmā’ti vadantī”ti āha. Satthā “mahārāja, buddhānaṃ nāma ekaṭṭhānaṃ nibaddhaṃ gantum na vaṭṭati, mahājanopi paccāsīsatī”ti āha. “Tena hi, bhante, bhikkhū āṇāpethā”ti. Satthā ānandattheraṃ āṇāpesi. Thero pañca bhikkhusatāni ādāya nibaddhaṃ rājakulaṃ gacchati. Tāpi devīpamukhā itthiyo therāṃ bhojetvā dhammaṃ suṇiṃsu. Sāmāvatīṇca satthā mettāvihārīnaṃ upāsikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti. Evaṃ rañño khurappaṃ muñcitum avisahanabhāvo sāmāvatīyā upāsikāya samādhivipphārā iddhīti. Ettha ca aveccappasādena vā okappanapasādena vā ratanattayasaraṇagamanena vā ratanattayaṃ upāsātīti upāsikāti vuccatīti.

18. Ariyiddhiniddese ariyā iddhīti cetovasippattānaṃ khīṇāsavaariyānaṃyeva sambhavato ariyā iddhīti vuccatīti. Idha bhikkhūti imasmiṃ sāsane khīṇāsavo bhikkhu. Anīṭṭhe vatthusminti ārammaṇapakatīyā amanāpe vatthusmiṃ satte vā saṅkhāre vā. Mettāya vā pharatīti satto ce hoti, mettābhāvanāya pharati. Dhātuto vā upasaṃharatīti saṅkhāro ce hoti, “dhātumatta”nti dhātumanasikāraṃ upasaṃharati. Sattepi dhātūpasamhāro vaṭṭati. Asubhāya vā pharatīti satto ce, asubhabhāvanāya pharati. Aniccato vā upasaṃharatīti saṅkhāro ce, “anicca”nti manasikāraṃ upasaṃharati. Tadubhayanti taṃ ubhayaṃ. Upekkhakoti chaḷaṅgupekkhāya upekkhako. Satoti sativapullappattattā. Sampajānoti paññāya sampajānakārittā. Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena cakkhūti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu - “cakkhu rūpaṃ na passati acittakattā, cittaṃ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇasaṅghaṭṭane pana pasādavatthukena cittaṃ na passati. Īdisī panesā ‘dhanunā vijjhatī’tiādīsu viya sasambhārakathā nāma hoti. Tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayamettha attho”ti. Atha vā cakkhunā karaṇabhūtena rūpaṃ disvāti attho. Neva sumano hotīti gehasitasomanassapaṭikkhepo, na kiriyabhūtāya somanassavedanāya. Na dummanoti sabbadomanassapaṭikkhepo. Upekkhako viharatīti iṭṭhāniṭṭhārammaṇāpāthe parisuddhapakatibhāvāvijahanākārabhūtāya chasu dvāresu pavattanato “chaḷaṅgupekkhā”ti laddhanāmāya tatramajjhattupekkhāya upekkhako viharati. Sotena saddaṃ sutvātiādīsupi eseṇa nayo.

19. Kammavipākajiddhiniddese sabbesaṃ pakkhīnanti sabbesaṃ pakkhijātānaṃ jhānābhiññā vināyeva ākāsaṇa gamanaṃ. Tathā sabbesaṃ devānaṃ ākāsaḡamaṇaṃ dassanādīni ca. Ekaccānaṃ manussānanti paṭhamakappikānaṃ manussānaṃ. Ekaccānaṃ vinipātikānanti piyaṅkaramātā punabbasumātā phussamittā dhammaguttātievaṃmādīnaṃ sukkasamussayato vinipatitattā vinipātikānaṃ aññesaṇa petānaṃ nāgasupaṇṇānaṇca ākāsaḡamanādikaṃ kammavipākajā iddhi.

Puññavato iddhiniddese rājāti dhammena paresaṃ rañjanato rājā. Ratanacakkaṃ vattetīti cakkavattī. Vehāsaṃ gacchatīti accantasamyoḡatthe upayogavacanaṃ. Caturaṅginīyāti hatthiassarathapattisaṅkhātacatuṅgavatiyā. Senāti tesāṃ samūhamattameva. Antamasoti heṭṭhimantato. Assabandhā nāma assānaṃ rakkhakā. Gopurisā nāma gunnaṃ rakkhakā. Upādāyāti avissajjetvā. Evaṃ tesāṃ vehāsaḡamaṇaṇca puññavato iddhīti attho.

Jotikassa gahapatissa puññavato iddhīti jotiko nāma pubbe paccekabuddhesu katādhikāro rājagahanagare seṭṭhi. Tassa kira jātadivase sakalanagare sabbāvudhāni jalīṃsu, sabbesaṃ kāyāruḷhāni ābharaṇānīpi pajjalitāni viya obhāsaṃ muñciṃsu, nagaraṃ ekapajjotaṃ ahosi. Athassa nāmaggaḡadivase sakalanagarassa ekajotibhūtattā jotikoti nāmaṃ kariṃsu. Athassa vayappattakāle gehakaraṇatthāya bhūmitale sodhiyamāṇe sakko devarājā āḡantvā soḷasakarīsamatte ṭhāṇe pathaviṃ bhinditvā sattaratanamayaṃ sattabhūmikaṃ pāsādaṃ utṭhāpesi, pāsādaṃ parikkhipitvā sattaratanamaye sattadvārakoṭṭhakayutte sattapākāre utṭhāpesi, pākārapariyante catusaṭṭhi kapparukkhe utṭhāpesi, pāsādassa catūsu kaṇṇesu yojanikatigāvutikadvigāvutikaekagāvutikā catasso nidhikumbhiyo utṭhāpesi. Pāsādassa catūsu kaṇṇesu taruṇatālakkhandhappamāṇā catasso suvaṇṇamayā

ucchuyaṭṭhiyo nibbattiṃsu. Tāsaṃ maṇimayāni pattāni suvaṇṇamayāni pabbāni
ahesuṃ. Sattasu dvārakoṭṭhakesu ekekasmīṃ
ekadviticatupañcachasattayakkhasahassaparivārā satta yakkhā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu.

Bimbisāramahārājā pāsādādīnaṃ utthānaṃ sutvā seṭṭhichattaṃ paṇiṇi. So
jotikaseṭṭhīti sakalajambudīpe pākaṭo hutvā uttarakuruto devatāhi ānetvā sirigabbhe
nisīdāpitāya ekañca taṇḍulanāliṃ tayo ca jotipāsāṇe gahetvā āgatāya bhariyāya
saddhiṃ tasmīṃ pāsāde mahāsampattiṃ anubhavanto vasi. Tesāṃ yāvajīvaṃ tāya
ekataṇḍulanāliyā bhattaṃ pahosi. Sace kira te sakaṭasatampi taṇḍulānaṃ
pūretukāmā honti, sā taṇḍulanāliyeva hutvā tiṭṭhati. Bhattapacanakāle taṇḍule
ukkhaliyaṃ pakkhipitvā tesāṃ pāsāṇānaṃ upari ṭhapenti. Pāsāṇā tāvadeva pajjalitvā
bhatte pakkamatte nibbāyanti. Teneva saññāṇena bhattassa pakkabhāvaṃ jānanti.
Sūpeyyādipacanakālepi eseṇa nayo. Evaṃ tesāṃ jotipāsāṇehi āhāro paccati,
maṇiālokena vāsanti. Aggissa vā dīpassa vā obhāsameva na jāniṃsu. Jotikassa kira
evarūpā sampattīti sakalajambudīpe pākaṭo ahosi. Mahājano yānādīhi dassanattāya
āgacchati. Jotikaseṭṭhi āgatāgatānaṃ uttarakurutaṇḍulānaṃ bhattaṃ dāpeti,
“kapparuṃkhehi vatthābharaṇāni gaṇhantū”ti āṇāpeti, “gāvutikanidhikumbhiyā
mukhaṃ vivarāpetvā yāpanamattaṃ gaṇhantū”ti āṇāpeti. Sakalajambudīpavāsikesu
dhanāṃ gahetvā gacchantesu nidhikumbhiyā aṅgulamattampi ūnaṃ nāhosīti
ayamassa puññavato iddhi.

Jaṭilassa gahapatissa puññavato iddhīti jaṭilo nāma kassapassa bhagavato
dhātucetiye katādhikāro takkasīlāyaṃ seṭṭhi. Tassa kira mātā bārāṇasiyaṃ
seṭṭhidhītā abhirūpā ahosi. Taṃ pannarasasoḷasavassuddesikakāle ārakkhanattāya
sattabhūmikassa pāsādassa uparitale vāsayaṃsu. Taṃ ekadivasāṃ vātapānaṃ
vivaritvā bahi olokiyamānaṃ ākāseṇa gacchanto vijjādharo disvā uppannasineho
vātapānena pavisitvā tāya saddhiṃ santhavamakāsi. Sā tena gabbhaṃ gaṇhi. Atha
naṃ dāsī disvā “amma, kiṃ ida”nti vatvā “hotu, kassaci mā ācikkhī”ti vuttā bhayena
tuṇhī ahosi. Sāpi dasame māse puttaṃ vijāyitvā navabhājanaṃ āharāpetvā tattha
taṃ dāraṃ nipajjāpetvā taṃ bhājanaṃ pidahitvā upari pupphadāmāni ṭhapetvā
“imaṃ sīseṇa ukkhipitvā gantvā gaṇḍāya vissajjehi, ‘kiṃ ida’nti ca puṭṭhā ‘ayyāya me
balikamma’nti vadeyyāsi”ti dāsiṃ āṇāpesi. Sā tathā akāsi. Heṭṭhāgaṇḍāyapi dve
itthiyo nhāyamānā taṃ bhājanaṃ udakena āhariyamānaṃ disvā ekā “mayhetāṃ
bhājana”nti āha. Ekā “yaṃ etassa anto, taṃ mayha”nti vatvā bhājane sampatte taṃ
ādāya thale ṭhapetvā vivaritvā dāraṃ disvā ekā “mama bhājana”nti vuttattā
“dārako mameva hotī”ti āha. Ekā “yaṃ bhājanassa anto, taṃ mamā”ti vuttattā
“mama dārako”ti āha. Tā vivadamānā vinicchayaṃ gantvā amaccesu vinicchitūṃ
asakkontesu rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā tāsaṃ vacanaṃ sutvā “tvaṃ dāraṃ
gaṇha, tvaṃ bhājana”nti āha. Yāya pana dārako laddho, sā mahākaccāyanattherassa
upaṭṭhāyikā hoti. Sā taṃ dāraṃ “therassa santike pabbājessāmī”ti posesi. Tassa
jātadivase gabbhamalassa dhovitvā anapanītattā kesā jaṭitā hutvā aṭṭhaṃsu. Tenassa
jaṭiloteva nāmaṃ akaṃsu.

Tassa padasā vicaraṇakāle thero taṃ gehaṃ piṇḍāya pāvīsi. Upāsikā therāṃ
nisīdāpetvā āhāramadāsi. Thero dāraṃ disvā “upāsike, dārako te laddho”ti pucchi.
“Āma, bhante, imāhaṃ tumhākaṃ santike pabbājessanti posesi”nti āha. Thero
“sādhū”ti taṃ ādāya gacchanto “atthi nu kho imassa ghisampattiṃ anubhavitūṃ
puññakamma”nti olokento “mahāpuñño satto mahāsampattiṃ anubhavissati, daharo
eva ca tāva, ñāṇampi tāvassa paripākaṃ na gacchatī”ti cintetvā taṃ ādāya

takkasilāyaṃ ekassa upaṭṭhākassa gehaṃ agamāsi. So therāṃ vanditvā ṭhito dārakaṃ disvā “dārako, bhante, laddho”ti pucchi. “Āma, upāsaka, pabbajissati, daharo tāva tava santike hotū”ti. So “sādhū, bhante”ti taṃ puttaṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggi. Tassa pana gehe dvādasa vassāni bhaṇḍakaṃ ussannaṃ hoti. So gāmantaraṃ gacchanto sabbampi taṃ bhaṇḍakaṃ āpaṇaṃ āharitvā tassa tassa bhaṇḍakassa mūlaṃ ācikkhitvā “idañcidañca ettakaṃ nāma dhanaṃ gahetvā dadeyyāsi”ti vatvā pakkāmi.

Taṃ divasaṃ nagarapariggāhikā devatā antamaso jīrakamaricamattakenāpi atthike tasseva āpaṇābhimukhe karimṃsu. So dvādasa vassāni ussannabhaṇḍakaṃ ekadivaseneva vikkiṇi. Kuṭumbiko āgantvā āpaṇe kiñci adisvā “sabbāṃ te, tāta, bhaṇḍakaṃ nāsita”nti āha. “Na nāsitaṃ, tāta, sabbāṃ tumhehi vuttanayena vikkiṇitaṃ, idaṃ asukassa mūlaṃ, idaṃ asukassa mūla”nti sabbamūlaṃ tasseva appesi. Kuṭumbiko pasīditvā “anaggho puriso yattha katthaci jīvituṃ samattho”ti attano vayappattaṃ dhītaraṃ tassa datvā “gehamassa karoṭhā”ti purise āṇāpetvā niṭṭhite gehe “gacchatha tumhe, attano gehe vasathā”ti āha. Athassa gehapavisanakāle ekena pādena ummāre akkantamatte gehassa pacchimabhāge bhūmiṭṭhāne asītihattho suvaṇṇapabbato utṭhahi. Rājā kira jaṭilassa gehe bhūmiṃ bhinditvā suvaṇṇapabbato utṭhitoti sutvā tassa seṭṭhichattaṃ pesesi. So jaṭilaseṭṭhi nāma ahoṣīti ayamassa puñṇavato iddhi.

Meṇḍakassa seṭṭhissa puñṇavato iddhīti meṇḍako nāma vipassimhi bhagavati katādhikāro magadharaṭṭhe bhaddiyanagare seṭṭhi. Tassa kira pacchimagehe aṭṭhakarīsamatte ṭhāne hatthiassausabhappamāṇā suvaṇṇameṇḍakā pathaviṃ bhinditvā piṭṭhiyā piṭṭhiṃ paharamāṇā utṭhahimṃsu, tesāṃ mukhesu pañcavaṇṇānaṃ suttānaṃ geṇḍukā pakkhittā honti. Sappitelamadhuphāṇitādīhi ca vatthacchādanahiraññasuvaṇṇādīhi ca atthe sati tesāṃ mukhato geṇḍukaṃ apanenti. Ekassapi meṇḍakassa mukhato sakalajambudīpavāsīnaṃ pahonakaṃ sappitelamadhuphāṇitavatthacchādanahiraññasuvaṇṇaṃ nikkhamati. Tato paṭṭhāyesa meṇḍakaseṭṭhīti pañṇāyīti ayamassa puñṇavato iddhi.

Ghositassa gahapatissa puñṇavato iddhīti ghosito nāma paccekasambuddhe katādhikāro sakkaratṭhe kosambiyaṃ seṭṭhi. So kira devalokato cavitvā kosambiyaṃ nagarasobhiniyā kucchismiṃ nibbatti. Sā taṃ vijātadivase suppe sayāpetvā saṅkārakūṭe chaḍḍāpesi. Dārakaṃ kākasunakhā parivāretvā nisīdimṃsu. Eko puriso taṃ disvāva puttasāññaṃ paṭilabhivā “putto me laddho”ti gehaṃ nesi. Tadā kosambikaseṭṭhi purohitaṃ disvā “kiṃ, ācariya, ajja te tithikaraṇanakkhattādayo olokita”ti pucchitvā “āma, mahāseṭṭhī”ti vutte “janapadassa kiṃ bhavissati”ti pucchi. “Imasmimṃ nagare ajja jātadārako jeṭṭhaseṭṭhi bhavissati”ti āha. Tadā seṭṭhino bhariyā garugabbhā hoti, tasmā so sīghaṃ gehaṃ pesesi “gaccha, jānāhi naṃ vijātā vā, na vā”ti. “Na vijātā”ti sutvā gehaṃ gantvā kāḷiṃ nāma dāsīṃ pakkosivā sahasaṃ datvā “gaccha, imasmimṃ nagare upadhāretvā ajja jātadārakaṃ gaṇhitvā ehī”ti āha. Sā upadhārentī taṃ gehaṃ gantvā taṃ dārakaṃ taṃ divasaṃ jātaṃ ṇatvā sahasaṃ datvā ānetvā seṭṭhino dassesi. Seṭṭhi “sace me dhītā jāyissati, tāya naṃ saddhiṃ nivāsetvā seṭṭhiṭṭhānassa sāmikaṃ karissāmi. Sace putto jāyissati, ghāteṣāmi na”nti cintetvā taṃ gehe vaḍḍhāpesi.

Athassa bhariyā katipāhaccayena puttaṃ vijāyi. Seṭṭhi “imasmimṃ asati mama putto seṭṭhiṭṭhānaṃ labhissati. Idāneva naṃ māretuṃ vaṭṭatī”ti kāḷiṃ āmantetvā “gaccha je, vajato gunnaṃ nikkhamanavelāya vajadvāramajjhe imaṃ tiriyaṃ nipajjāpehi,

gāviyo naṃ madditvā māressanti, madditāmadḍitabhāvaṃ paṇassa ñatvā ehī”ti āha. Sā gantvā gopālakena vajadvāre vivaṭamatteyeva taṃ tathā nipajjāpesi. Gogaṇajetṭhako usabho aññasmiṃ kāle sabbapacchā nikkhamantopi taṃdivasaṃ sabbapaṭhamāṃ nikkhamitvā dāraṃ catunnaṃ pādānaṃ antare katvā aṭṭhāsi. Anekaṣatā gāvo usabhassa dve passāni ghaṃsantiyo nikkhamiṃsu. Gopālakopi “ayaṃ usabho pubbe sabbapacchā nikkhamati, ajja pana paṭhamāṃ nikkhamitvā dvāramajjhe niccalova ṭhito, kiṃ nu kho eta”nti cintetvā gantvā tassa heṭṭhā nipannaṃ dāraṃ disvā puttasiṇhaṃ paṭilabhivā “putto me laddho”ti gehaṃ nesi.

Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā tamatthaṃ ārocetvā “gaccha, naṃ puna imaṃ sahaṃsaṃ datvā ānehi”ti vuttā puna ānetvā adāsi. Atha naṃ seṭṭhi āha - “amma kāli, imasmiṃ nagare pañcasakaṭasatāni paccūsakāle utṭhāya vāṇijjāya gacchanti, tvaṃ imaṃ netvā cakkamagge nipajjāpehi, goṇā vā naṃ maddissanti, cakkam vā chindissati, pavattiñcassa ñatvā āgaccheyyāsi”ti. Sā gantvā cakkamagge nipajjāpesi. Sākaṭikajetṭhako purato ahoṣi. Athassa goṇā taṃ ṭhānaṃ patvā dhuraṃ chaḍḍesum, punappunaṃ āropetvā pājiyamānāpi purato na gacchiṃsu. Evaṃ tassa tehi saddhiṃ vāyamantasēva aruṇaṃ utṭhahi. So “kiṃ nāma goṇā kariṃsū”ti maggaṃ olovento dāraṃ disvā “bhāriyaṃ vata kamma”nti cintetvā “putto me laddho”ti tuṭṭhamānaso taṃ gehaṃ nesi.

Kālīpi gantvā seṭṭhinā pucchitā taṃ pavattiṃ ācikkhitvā “gaccha, naṃ puna sahaṃsaṃ datvā ānehi”ti vuttā tathā akāsi. Atha naṃ seṭṭhi āha - “idāni naṃ āmakasūsaṃ netvā gacchantare nipajjāpehi, tattha sunakhādīhi khādito, amanussena vā pahaṭo marissati, matāmatabhāvañcassa jānitvā āgaccheyyāsi”ti. Sā taṃ netvā tattha nipajjāpetvā ekamante aṭṭhāsi. Taṃ sunakhādayo vā amanusso vā upasaṅkamituṃ nāsakkhiṃsu. Atheko ajapālo ajā gocaraṃ nento susānapassena gacchati. Ekā ajā paṇṇāni khādamānā gacchantaraṃ pavisitvā dāraṃ disvā jaṇṇukehi ṭhatvā dāraṃ thanaṃ adāsi. Ajapālakena “he he”ti sadde katēpi na nikkhami. So “yaṭṭhiyā naṃ paharivā nīharissāmī”ti gacchantaraṃ pavitṭho jaṇṇukehi ṭhatvā dāraṃ khīraṃ pāyantiṃ disvā dāraṃ puttasiṇhaṃ paṭilabhivā “putto me laddho”ti ādāya pakkāmi.

Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā taṃ pavattiṃ ācikkhitvā “gaccha, naṃ puna sahaṃsaṃ datvā ānehi”ti vuttā tathā akāsi. Aya naṃ seṭṭhi āha - “amma, imaṃ ādāya corapapātapabbataṃ abhiruhitvā papāte khīpa, pabbatakucchiyaṃ paṭihaññamāno khaṇḍākhaṇḍiko hutvā bhūmiyaṃ patissati, matāmatabhāvañcassa ñatvā āgaccheyyāsi”ti. Sā taṃ tathā netvā pabbatamatthake ṭhatvā khīpi. Taṃ kho pana pabbatakucchiṃ nissāya mahāveḷugumbo pabbatānusāreneva vaḍḍhi, tassa matthakaṃ ghanajāto jiṇṇukagumbo avatthari. Dāraṃ patanto kojave viya tasmīṃ pati. Taṃ divasañca naḷakārajētṭhakassa veṇubali patto hoti. So puttena saddhiṃ gantvā taṃ veḷugumbaṃ chindituṃ ārabhi. Tasmīṃ calite dāraṃ saddamakāsi. So dāraṃ saddo viyāti ekena passena abhiruhitvā taṃ disvā “putto me laddho”ti tuṭṭhacitto ādāya gato. Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā taṃ pavattiṃ ācikkhitvā “gaccha, naṃ puna sahaṃsaṃ datvā ānehi”ti vuttā tathā akāsi.

Seṭṭhino idaṇḍidaṇḍa karontasēva dāraṃ vaḍḍhito. Mahāghosavacanattā cassa ghositoteva nāmaṃ ahoṣi. So seṭṭhino akkhiṃhi kaṇṭako viya khāyi, ujukaṃ oloketumpi na visahi. Athassa maraṇūpāyaṃ cinto attano kumbhakārassa santikaṃ gantvā tassa “kadā āvāpaṃ ālīpessasi”ti pucchitvā “sve”ti vutte “tena hi idaṃ sahaṃsaṃ gaṇhitvā mamekaṃ kammaṃ karohī”ti āha. “Kiṃ sāmī”ti? “Eko me

avajātaputto atthi, taṃ tava santikaṃ pesissāmi, atha naṃ gabbhaṃ pavesetvā tiṇhāya vāsiyā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā cāṭiyaṃ pakkhipitvā āvāpe paveseyyāsīti. Idaṃ te sahaṃsaṃ saccakārasadisāṃ, uttariṃ pana te kattabbayuttakaṃ pacchā karissāmī”ti. Kumbhakāro “sādhū”ti sampatīcchi.

Seṭṭhi punadivase ghositaṃ pakkositvā “hiyyo mayā kumbhakāro ekaṃ kammaṃ āṇatto, ehi, tvaṃ tāta, tassa santikaṃ gantvā evaṃ vadehi ‘hiyyo kira me pitarā āṇattaṃ kammaṃ nipphādehī””ti paṇiṇi. So “sādhū”ti agamāsi. Taṃ tattha gacchantāṃ itaro seṭṭhino putto dārakehi saddhiṃ guḷakakīlaṃ kīlanto disvā pakkositvā “kuhiṃ gacchasi”ti pucchitvā pitu sāsanaṃ gahetvā “kumbhakārassa santika”nti vutte “ahaṃ tattha gamissāmi, ime maṃ dārakā bahulakkhaṃ jiniṃsu, taṃ me paṭijinitvā dehī”ti āha. “Ahaṃ pitu bhāyāmī”ti. “Mā bhāyi, bhātika, ahaṃ taṃ sāsanaṃ harissāmī”ti. “Bahūhi jito yāvahaṃ āgacchāmi, tāva me lakkhaṃ paṭijjinhī”ti. Ghosito kira guḷakakīlāyaṃ cheko, tena naṃ evaṃ nibandhi. Sopi taṃ “tena hi gantvā kumbhakāraṃ vadehi ‘pitarā kira me hiyyo ekaṃ kammaṃ āṇattaṃ, taṃ nipphādehī””ti uyyojesi. So tassa santikaṃ gantvā tathā avaca. Atha naṃ kumbhakāro seṭṭhinā vuttaniyāmena māretvā āvāpe khiṇi. Ghositopi divasabhāgaṃ kīlītvā sāyanhasamayeva gehaṃ gantvā “kiṃ, tāta, na gatosī”ti vutte attano agatakāraṇaṃ kaniṭṭhassa gatakāraṇaṃ ārocesi. Seṭṭhi “dhī dhī”ti mahāviraṇaṃ viravitvā sakalasārīre pakkuthitalohito viya hutvā “ambho kumbhakāra, mā nāsayi, mā nāsayi”ti bāhā paggayha kandanto tassa santikaṃ agamāsi. Kumbhakāro taṃ tathā āgacchantāṃ disvā “sāmi, mā saddaṃ kari, kammaṃ nipphanna”nti āha. So pabbatena viya mahantena sokena avatthaṇṇo hutvā anappakaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedesi.

Evaṃ santapi pana seṭṭhi taṃ ujukaṃ oloketuṃ na sakkoti. “Kinti naṃ māreyya”nti cintento “mama gāmasate āyuttakassa santikaṃ pesetvā mārāpessāmī”ti upāyaṃ disvā “ayaṃ me avajātaputto, imaṃ māretvā vaccakūpe khiṇi, evaṃ kate ahaṃ mātulassa kattabbayuttakaṃ jānissāmī”ti tassa paṇṇaṃ likhitvā “tāta ghosita, amhākaṃ gāmasate āyuttako atthi, imaṃ paṇṇaṃ haritvā tassa dehī”ti vatvā paṇṇaṃ tassa dussante bandhi. So pana akkharasamayaṃ na jānāti. Daharakālato paṭṭhāya hi taṃ mārāpentova seṭṭhi māretuṃ nāsakkhi, kiṃ akkharasamayaṃ sikkhāpessati. So attano maraṇapaṇṇameva dussante bandhitvā nikkhamanto āha - “pātheyyaṃ me, tāta, natthī”ti. “Pātheyyena kammaṃ natthi, antarāmagge asukagāme nāma mama sahāyako seṭṭhi atthi, tassa ghare pātārāsaṃ katvā purato gacchā”ti. So “sādhū”ti pitaraṃ vanditvā nikkhanto taṃ gāmaṃ patvā seṭṭhigahaṃ pucchitvā gantvā seṭṭhiyāyaṃ passi. “Kuto āgatosī”ti ca vutte “antonagarato”ti āha. “Kassa puttosi”ti? “Tumhākaṃ sahāyaseṭṭhino, amma”ti. “Tvaṃsi ghosito nāmā”ti? “Āma, amma”ti. Tassā saha dassaneneva tasmīṃ puttasiṇeho uppajji. Seṭṭhino panekā dhītā atthi pannarasasolaṃ savassuddesikā abhirūpā pāsādikā, taṃ rakkhituṃ ekameva pesanakārikaṃ dāsiṃ datvā sattabhūmikassa pāsādassa uparimatale sirigabbhe vasāpenti. Seṭṭhidhītā tasmīṃ khaṇe taṃ dāsiṃ antarāpaṇaṃ pesesi. Atha naṃ seṭṭhiyāyaṃ disvā “kuhiṃ gacchasi”ti pucchitvā “ayyadhītāya pesanenā”ti vutte “ito tāva ehi, tiṭṭhatu pesanaṃ, puttassa me piṭhakaṃ attharitvā udakaṃ āharitvā pāde dhovitvā telaṃ makkhitvā sayanaṃ attharitvā dehi, pacchā pesanaṃ karissasi”ti āha. Sā tathā akāsi.

Atha naṃ cirenāgataṃ seṭṭhidhītā santajjesi. Atha naṃ sā āha - “mā me kujjhi, seṭṭhiputto ghosito āgato, tassa idaṇcidaṇca katvā tattha gantvā āgatāmhī”ti. Seṭṭhidhītāya “seṭṭhiputto ghosito”ti nāmaṃ sutvāva pubbasannivāsavasena pemaṃ chaviādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca ṭhitaṃ. Atha naṃ pucchi “kuhiṃ so amma”ti? “Sayane nipanno niddāyatī”ti. “Atthi panassa hatthe kiñcī”ti? “Dussante paṇṇaṃ atthī”ti. Sā “kiṃ paṇṇaṃ nu kho eta”nti tasmīṃ niddāyante mātāpitūnaṃ aññavihitatāya apassantānaṃ otarivā tassa santikaṃ gantvā taṃ paṇṇaṃ mocetvā ādāya attano gabbhaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya vātapānaṃ vivaritvā akkharasamaye kusalatāya taṃ paṇṇaṃ vācetvā “aho vata bālo attano maraṇapaṇṇaṃ dussante bandhitvā vicarati, sace mayā na diṭṭhaṃ assa, natthi tassa jīvita”nti. Taṃ paṇṇaṃ phāletvā nāsetvā seṭṭhissa vacanena aparaṃ paṇṇaṃ likhi - “ayaṃ mama putto ghosito nāma, gāmasatato paṇṇākāraṃ āharāpetvā imassa janapadaseṭṭhino dhītārā saddhiṃ maṅgalaṃ katvā attano vasanagāmassa majjhe dvibhūmikaṃ gehaṃ kāretvā pākāraparikkhepena ceva purisaguttīhi ca susaṃvihitārakkhaṃ karotu, mayhaṃ idaṇcidaṇca mayā katanti sāsanaṃ pesetu. Evaṃ kate ahaṃ mātulassa kattabbayuttakaṃ jānissāmī”ti likhitvā ca paṇṇaṃ saṅgharivitvā dussanteyevassa bandhi.

So divasabhāgaṃ niddāyitvā utṭhāya bhuñjitvā pakkāmi, punadivase pātova taṃ gāmaṃ gantvā āyuttakaṃ gāmakiccaṃ karontameva passi. So taṃ disvā “kiṃ tātā”ti pucchitvā “pitarā me tumhākaṃ paṇṇaṃ pesita”nti vutte paṇṇaṃ gahetvā vācetvā tuṭṭhamānaso “passatha, bho, mama sāmīno mayi sinehaṃ katvā jeṭṭhaputtassa maṅgalaṃ karotū”ti mama santikaṃ pahiṇi. “Sīghaṃ dāruādīni āharathā”ti gahapatike āṇāpetvā gāmamajjhe vuttappakāraṃ gehaṃ kārāpetvā gāmasatato paṇṇākāraṃ āharāpetvā janapadaseṭṭhino dhītaraṃ ānetvā maṅgalaṃ katvā seṭṭhissa sāsanaṃ pahiṇi “idaṇcidaṇca mayā kata”nti.

Taṃ sutvā seṭṭhino “yaṃ kāremi, taṃ na hoti. Yaṃ na kāremi, taṃ hotī”ti mahantaṃ domanassaṃ uppajji. Puttasokena saddhiṃ so soko ekato hutvā kucchidāhaṃ uppādetvā atisāraṃ janesi. Seṭṭhidhītāpi “sace koci seṭṭhino santikā āgacchatī, mama akathetvā seṭṭhiputtassa paṭhamataraṃ mā kathethā”ti āṇāpesi. Seṭṭhipi kho “na dāni duṭṭhaputtaṃ mama sāpateyyassa sāmikaṃ karissāmī”ti cintetvā ekaṃ āyuttakaṃ āha - “mātula, puttaṃ me daṭṭhukāmomhi, ekaṃ pādāmūlikaṃ pesetvā ekaṃ paṇṇaṃ likhitvā pesetvā mama puttaṃ pakkosāpehī”ti. So “sādhū”ti paṇṇaṃ datvā ekaṃ purisaṃ pesesi. Seṭṭhidhītā seṭṭhissa balavagilānakāle ghositakumāraṃ ādāya agamāsi. Seṭṭhi kālamakāsi. Rājā pitari kālāṅkate pitarā bhuttabhogāṃ datvā sabbasatena seṭṭhiṭṭhānaṃ adāsi. Ghositaseṭṭhi nāma hutvā mahāsampattiyaṃ ṭhito seṭṭhidhītāya kāliyā vacanena ādito paṭṭhāya sattasu ṭhānesu attano maraṇamuttabhāvaṃ ṇatvā devasikaṃ satasahassaṃ vissajjetvā dānaṃ paṭṭhapesīti. Evamassa sattasu ṭhānesu arogabhāvo puññavato iddhi. Tattha gahanti gehaṃ vuccati, gahe pati gahapati. Mahāsālakule adhipatissetaṃ nāmaṃ. Kesuci potthakesu ghositānantaraṃ meṇḍako likhito.

Pañcannaṃ mahāpuññānaṃ puññavato iddhīti ettha puññiddhi pañcannaṃ mahāpuññānaṃ daṭṭhabbāti attho. Pañca mahāpuññā nāma meṇḍakaseṭṭhi, tassa bhariyā candapadumā, putto dhanañcayaseṭṭhi, suṇisā sumanadevī, doso puṇṇo nāmāti ime pañca janā paccekasambuddhe katādhikārā. Tesu meṇḍakaseṭṭhi aḍḍhaterasāni koṭṭhasatāni sodhāpetvā sīsaṃ nhāto dvāre nisīditvā uddhaṃ ulloketi, ākāso rattasālidhārā opatitvā sabbakoṭṭhe pūreti. Tassa bhariyā taṇḍulaṃ

ekanaññimattam gahetvā bhattam pacāpetvā ekasmiṃ sūpabyañjanake sūpam kāretvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā dvārakoṭṭhake paññattāsane nisīditvā “sabbe bhattenā atthikā āgacchantū”ti ghosāpetvā pakkosāpetvā suvaṇṇakaṭacchum ādāya āgatāgatānam upanītabhājanāni pūretvā deti, sakaladivasampi dentiyaṃ kaṭacchunā sakim gahitaṭṭhānamattameva paññāyati. Tassa putto sīsam nhāto sahasatthavikam ādāya “kahāpaṇehi atthikā āgacchantū”ti ghosāpetvā āgatāgatānam gahitabhājanāni pūretvā deti. Thavikāya kahāpaṇasahasameva hoti. Tassa suṇisā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā catudonikam vīhipīṭakam ādāya āsane nisinnā “bījabhattenā atthikā āgacchantū”ti ghosāpetvā āgatāgatānam gahitabhājanāni pūretvā deti, pīṭakam yathāpūritameva hoti. Tassa dāso sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito suvaṇṇayuge suvaṇṇayottehi goṇe yojetvā suvaṇṇapatodayaṭṭhim ādāya goṇānam gandhapañcaṅgulikāni datvā visāṇesu suvaṇṇakosake paṭimuñcitvā khetam gantvā pājeti, ito tisso, ito tisso, majjhe ekāti satta sītāyo bhijjivā gacchanti. Jambudīpavāsino bhaddabījahiraññasuvaṇṇādīsu yathāruccitam seṭṭhigehatoyeva gaṇhimṃsu. Anukkamena pana bhaddiyanagaram anuppatte bhagavati bhagavato dhammadesanāya pañca mahāpuññā ca dhanañcayaseṭṭhissa dhītā visākhā ca sotāpattiphalam pāpuṇimṃsu. Ayaṃ pana nesam pañcannam mahāpuññānam puññavato iddhi. Saṅkhepena pana paripākagate puññasambhāre ijjhanakaviseso puññavato iddhi.

Vijjāmayiddhiniddese ijjhanākāram gāndhārivijjam vā upacārasiddham patthitasiddham aññam vā vijjam dhārentīti vijjādhārā. Vijjam parijappetvāti yathopacāram vijjam mukhena parivattetvā. Sesam vuttatthamevāti.

Sammāpayogiddhiniddese ijjhanākāramattam pucchitvā aññassa visesassa abhāvato “katamā”ti apucchitvā pakāramattameva pucchantena “katha”nti pucchā katā, tatheva “eva”nti nigamanam katam. Ettha ca paṭipattisaṅkhātasēva sammāpayogassa dīpanavasena purimāpālisadisāva pāli āgatā. Aṭṭhakathāyam pana sakaṭabyūhādikaraṇavasena yaṃkiñci samvidahanam yaṃkiñci sippakammam yaṃkiñci vejjakammam tiṇṇam vedānam uggahanam tiṇṇam pīṭakānam uggahanam, antamaso kasanavapanādīni upādāya tam tam kammam katvā nibbattaviseso tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanatṭhena iddhīti āgatāti.

Iddhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Abhisamayakathā

Abhisamayakathāvaṇṇanā

20. Idāni iddhikathānantaram paramiddhibhūtam abhisamayam dassentena kathitāya abhisamayakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha abhisamayoti saccānam abhimukhena samāgamo, paṭivedhoti attho. Kena abhisametīti kim vuttam hoti? “Evaṃ mahatthiyo kho, bhikkhave, dhammābhisamayo”tiādīsu suttapadesu yo so abhisamayoti vutto, tasmim abhisamaye vattamāne abhisametā puggalo kena dhammena saccāni abhisameti, abhimukho hutvā samāgacchati, paṭivijjhatīti vuttam hotīti. Ayaṃ tāva codakassa pucchā. Cittena abhisametīti cittam vinā abhisamayābhāvato tathā vissajjanam. Hañcītiādī puna codanā. Hañci yadīti attho. “Cittenā”ti vuttattā tena hi aññāṇī abhisametīti āha. Na aññāṇī abhisametīti cittamatteneva abhisamayābhāvato paṭikkhepo. Ñāṇena abhisametīti paṭiññā. Puna hañcītiādī “ñāṇenā”ti vuttattā aññāṇī acittakoti codanā. Na acittako abhisametīti

acittakassa abhisamayābhāvato paṭikkhepo. Cittena cātiādi paṭiññā. Puna hañcītiādi sabbacittañāṇasādhāraṇavasena codanā. Sesacodanāvissajjanesupi eseva nayo.

Parato pana kammassakatacittena ca ñāṇena cāti kammassakā sattāti evaṃ kammassakatāya pavattacittena ca ñāṇena ca. Saccānulomikacittena ca ñāṇena cāti saccapaṭivedhassa anukūlattā saccānulomikasaṅkhātena vipassanāsampayuttacittena ca vipassanāñāṇena ca. Kathanti yathā abhisamayo hoti, tathā kathetukamyatā pucchā. Uppādādhīpateyyanti yasmā cittassa uppāde asati cetasikānaṃ uppādo natthi. Ārammaṇaggahaṇaṇhi cittaṃ tena saha uppajjamānā cetasikā kathaṃ ārammaṇe aggahite uppajjissanti. Abhidhammepi cittuppādeneva cetasikā vibhattā, tasmā maggañāṇassa uppāde adhipatibhūtaṃ cittanti attho. Ñāṇassāti maggañāṇassa. Hetu paccayo cāti janako ca upatthambhako ca. Taṃsāmpayuttanti tena ñāṇena sampayuttaṃ. Nirodhagocaranti nibbānārammaṇaṃ. Dassanādhīpateyyanti sesānaṃ dassanakiccābhāvā nibbānadassane adhipatibhūtaṃ. Cittassāti maggasāmpayuttacittassa. Taṃsāmpayuttanti tena cittena sampayuttaṃ.

21. Yasmā etampi pariyāyaṃ, na kevalaṃ cittañāṇehiyeva abhisamayo, atha kho sabbepi maggasāmpayuttacittacetasikā dhammā saccābhisamayakiccasādhāraṇavasena abhisamayo nāma honti, tasmā tampi pariyāyaṃ dassetukāmo kiṃ nu ettakoyeva abhisamayoti pucchitvā na hīti taṃ vacanaṃ paṭikkhipitvā lokuttaramaggakkhaṇetiādīmāha. Dassanābhisamayoti dassanabhūto abhisamayo. Esa nayo sesesupi. Saccāti saccañāṇāni. Maggañāṇameva nibbānānupassanaṭṭhena vipassanā. Vimokkhoti maggavimokkho. Vijjāti maggañāṇameva. Vimuttīti samucchavedavimutti. Nibbānaṃ abhisamīyatīti abhisamayo, sesā abhisamenti etehīti abhisamayā.

22. Puna maggaphalavasena abhisamayaṃ bhinditvā dassetuṃ kiṃ nūtiādīmāha. Phalakkhaṇe panettha yasmā samucchedanattṭhena khaye ñāṇaṃ na labbhati, tasmā paṭippassaddhaṭṭhena anuppāde ñāṇanti vuttaṃ. Sesānaṃ pana yathānurūpaṃ veditabbanti. Idāni yasmā kilesappahāne sati abhisamayo hoti, abhisamaye ca sati kilesappahānaṃ hoti, tasmā codanāpubbaṅgamaṃ kilesappahānaṃ dassetukāmo yvāyantiādīmāha. Tattha yvāyanti yo ayaṃ maggaṭṭho ariyapuggalo. Evamādikāni panettha cattāri vacanāni codakassa pucchā. Puna atīte kilese pajahatīti idaṃ codanāya okāsadānattaṃ vissajjanaṃ. Khīṇanti bhaṅgavasena khīṇaṃ. Niruddhanti santānavasena punappunaṃ anuppattiyā niruddhaṃ. Vigatanti vattamānakkhaṇato apagataṃ. Vigametīti apagamayati. Atthaṅgatanti abhāvaṃ gataṃ. Atthaṅgametīti abhāvaṃ gamayati. Tattha dosaṃ dassetvā na atīte kilese pajahatīti paṭikkhittaṃ. Anāgatacodanāya ajātanti jātiṃ appattaṃ. Anibbattanti sabhāvaṃ appattaṃ. Anuppannanti uppādato pabhūti uddhaṃ na paṭipannaṃ. Apātubhūtanti paccuppannabhāvena cittassa apātubhūtaṃ. Atītānāgate pajahato pahātabbānaṃ natthitāya aphalo vāyāmo āpajjatīti tadubhayampi paṭikkhittaṃ. Ratto rāgaṃ pajahatīti vattamānena rāgena ratto tameva rāgaṃ pajahati. Vattamānakilesesupi eseva nayo. Thāmagatoti thirasabhāvaṃ gato. Kaṇhasukkāti akusalā ca kusalā ca dhammā yuganaddhā samameva vattantīti āpajjatīti attho. Saṃkilesikāti evaṃ saṃkilesānaṃ sampayuttabhāve sati saṃkilese niyuttā maggabhāvanā hotīti āpajjatīti attho. Evaṃ paccuppanne pajahato vāyāmena saddhiṃ pahātabbānaṃ atthitāya saṃkilesikā ca maggabhāvanā hoti, vāyāmo ca aphalo hoti. Na hi paccuppannānaṃ kilesānaṃ cittavippayuttatā nāma atthīti.

Na hīti catudhā vuttassa vacanassa paṭikkhepo. Atthīti paṭijānanam. Yathā katham viyāti atthibhāvassa udāharaṇadassanattam pucchā. Yathā atthi, tam kena pakārena viya atthi, kiṃ viya atthīti attho. Seyyathāpīti yathā nāma. Taruṇarukkhoti phaladāyakabhāvadīpanattam taruṇaggahaṇam. Ajātapthaloti phaladāyakattepi sati phalaggahaṇato purekālaggahaṇam. Tamenanti tam rukkham. Enanti nipātamattam, tam etanti vā attho. Mūlam chindeyyāti mūlato chindeyya. Ajātapthalāti ajātāni phalāni. Evamevanti evam evam. Uppādo pavattam nimittam āyūhanāti catūhipi paccuppannakhandhasantānameva vuttam. Yasmiñhi khandhasantāne yaṃ yaṃ maggañāṇam uppajjati, tena tena maggañāṇena pahātabbānam kilesānam tam khandhasantānam abījam hoti, tassa abījabhūtattā tappaccayā te te kilesā anuppannā eva na uppajjanti. Ādīnavam disvāti aniccādito ādīnavam disvā. Anuppādotiādīhi catūhi nibbānameva vuttam. Cittaṃ pakkhandatīti maggasampayuttam cittaṃ pakkhandati. Hetunirodhā dukkhanirodhoti kilesānam bījabhūtassa santānassa anuppādanirodhā anāgatakkhandhabhūtassa dukkhassa hetubhūtānam kilesānam anuppādanirodho hoti. Evam dukkhassa hetubhūtākilesānam anuppādanirodhā dukkhassa anuppādanirodho hoti. Evam kilesappahānayuttisabbhāvato eva atthi maggabhāvanātiādīmāha. Aṭṭhakathāyaṃ pana “etena kiṃ dīpitaṃ hoti? Bhūmiladdhānam kilesānam pahānam dīpitaṃ hoti. Bhūmiladdhā pana kiṃ atītā anāgatā, udāhu paccuppannāti? Bhūmiladdhuppannāyeva nāmā”ti vatvā kathitakilesappahānassa vitthārakathā sutamayaññakathāya maggasaccaniddesavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbā, idha pana maggañāṇena pahātabbā kilesāyeva adhippetāti.

Abhisamayakathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

4. Vivekakathā

Vivekakathāvaṇṇanā

23. Idāni pahānāvasānāya abhisamayakathāya anantaram pahānākāram dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya vivekakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva ye kecīti anavasesapariyādānam. Balakaraṇīyāti ūrubalena bāhubalena kattabbā. Kammanatīti dhāvanalaṅghanakasanavapanādīni kammāni. Karīyantīti balavantehi karīyanti. Sīlam nissāyāti catupārisuddhisīlam nissayaṃ katvā. Bhāvetīti bhinnasīlassa bhāvanābhāvato idha pana lokiyalokuttarā maggabhāvanā adhippetāti. Vivekanissitanti tadaṅgavivekaṃ samucchedavivekaṃ nissaraṇavivekaṃ nissitaṃ. Vivekoti vivittatā. Ayañhi ariyamaggabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakkhaṇe kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ bhāveti. Esa nayo virāganissitādīsu. Vivekoyeva hi virajjanaṭṭhena virāgo, nirodhaṭṭhena nirodho, vosajjanaṭṭhena vosaggo. Atha vā kilesehi vivittattā viveko, kilesehi virattattā virāgo, kilesānam niruddhattā nirodho, kilesānañca pariccattattā vissaṭṭhattā, nibbānecattassa ca vissaṭṭhattā vosaggo. Vosaggo pana duvidho pariccāgavosaggo ca pakkhandanavosaggo ca. Tattha pariccāgavosaggoti vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena, maggakkhaṇe samucchedavasena kilesappahānam. Pakkhandanavosaggoti vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanam. Tadubhayampi imasmiṃ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ sammādiṭṭhiādīsu

ekeko dhammo yathāvuttena pakārena kilese ca pariccajati, nibbānañca pakkhandati. Vosaggapariṇāmiti iminā pana sakalena vacanena vosaggatthaṃ pariṇāmitaṃ pariṇataṃ, paripaccitaṃ paripakkañcāti vuttaṃ hoti. Ayampi ariyamaggabhāvanānuyutto bhikkhu yathā sammādiṭṭhiādīsu ekeko dhammo kilesapariccāgavosaggatthañca nibbānapakkhandanavosaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṃ bhāveti.

24. Bijaḡamabhūtagāmāti ettha mūlabījaṃ khandhabījaṃ aggabījaṃ phalubījaṃ bījabījanti pañcavidhaṃ bījaṃ, bijaḡāmo nāma bījasamūhoti attho. Tadeva pana sampannanīlaṅkurapātubhāvato paṭṭhāya bhūtagāmo nāma, bhūtānaṃ jātānaṃ nibbattamūlanīlaṅkurānaṃ samūhoti attho. Devatāpariggahe sati nīlaṅkurakālato pabhuti hotīti tesāṃ devatāsaṅkhātānaṃ bhūtānaṃ gāmotipi bhūtagāmoti vadanti. Vuddhinti aṅkurādivasena. Viruḡhinti khandhādivasena. Vepullanti pupphādivasena. Dhammesu pana vuddhinti apubbadhammappavattivasena. Viruḡinti sakiccakaraṇasādhana vasena. Vepullanti kiccaṇipphattivasena vipulabhāvanti attho. Vipulattanti paṭṭho. Atha vā etāni tīṇi padāni sīlasamādhipaṇṇāhipi yojenti.

Maggaṅganiddesavaṇṇanā

25. Suttantaniddese sammādiṭṭhiyāti sāmivacanaṃ. Jhānavipassanāmaggaṃ phalaṇibbānesu lokiyaviratisampayuttacitte ca yathāyogaṃ sampayogato ca ārammaṇato ca vattamānāya sammādiṭṭhiyā sāmāññalakkhaṇato ekībhūtāya sammādiṭṭhiyā. Vikkhambhanavivekoti vikkhambhanavasena dūrikaraṇavasena viveko. Kesāṃ? Nīvaraṇānaṃ. Tassa paṭṭhamaṃ jhānaṃ bhāvayatotiādi vikkhambhanavasena paṭṭhamajjhānameva vuttaṃ. Tasmīṃ vutte sesajjhānāni vuttāneva honti. Jhānesupi sammādiṭṭhiyā vijjāmānattā sammādiṭṭhiyā viveko nāma hoti. Tadaṅgavivekoti tena tena vipassanāññāṇaṅgena viveko. Diṭṭhigatānanti diṭṭhivivekassa dukkarattā padhānattā ca diṭṭhivivekova vutto. Tasmīṃ vutte niccasaññādivivekopi vuttova hoti. Nibbedhabhāgiyaṃ samādhinti vipassanāsampayuttasamādhīṃ. Samucchedavivekoti kilesānaṃ samucchedena viveko. Lokuttaraṃ khayagāmimagganti khayasaṅkhātānibbānagāmīlokuttaramaggaṃ. Paṭippassaddhivivekoti kilesānaṃ paṭippassaddhiyā viveko. Nissaraṇavivekoti sabbasaṅkhatanissaraṇabhūto saṅkhāraviveko. Chandaḡjāto hotīti pubbabhāge jātadhammachando hoti. Saddhādhimuttoti pubbabhāgeyeva saddhāya adhimutto hoti. Cittañcassa svādhīṭṭhitanti pubbabhāgeyeva cittañca assa yogissa suadhiṭṭhitaṃ suṭṭhu patiṭṭhitaṃ hoti. Iti chando saddhā cittanti ime tayo dhammā pubbabhāge uppannavivekānaṃ upanissayattā nissayā nāma. Keci pana “cittañcassa svādhīṭṭhitanti samādhī vutto”ti vadanti. Virāḡādīsipi eseva nayo.

Nirodhavāre pana nirodhasaddato aññaṃ pariyāyavacanaṃ dassentena amatā dhātūti vuttaṃ, sesesu nirodho nibbānanti ubhayatthāpi nibbānameva. Dvādasa nissayāti chandasaddhācittāniyeva vivekādīsu catūsu ekekasmīṃ tayo tayo katvā dvādasa nissayā honti.

26. Sammāsaṅkappavāyāmasatisamādhīnampi imināva nayena atthayojanā veditabbā. Sammāvācākamantā jīvānaṃ pana jhānakkhaṇe vipassanākkhaṇe ca abhāvā jhānavipassanānaṃ pubbabhāgaparabhāgavasena vattamānā viratiyo jhānavipassanā sannissitā katvā vuttāti veditabbaṃ. Nīvaraṇānaṃ diṭṭhigatānañca vivekavirāḡānirodhapaṭinissaggā tathā pavattamānānaṃ viratīnaṃ vivekādayo

nāmāti veditabbaṃ. Yathā aṭṭhakanipāte “tato, tvaṃ bhikkhu, imaṃ samādhim savitakkaṃ savicārampi bhāveyyāsi, avitakkavicāramattampi bhāveyyāsi, avitakkaṃ avicārampi bhāveyyāsi, sappītikampi bhāveyyāsi, nippītikampi bhāveyyāsi, sātasahagatampi bhāveyyāsi, upekkhāsahagatampi bhāveyyāsi”ti mettādayo kāyānupassanādayo ca niyakajjhāttamūlasamādhivasena catukkapañcakajjhānikā viya vuttā, evamidhāpi pubbabhāgaparabhāgavasena viratiyo vuttāti veditabbaṃ. Byañjanacchāyamattam gahetvā na bhagavā abbhācikkhitabbo. Gambhīrañhi buddhavacanaṃ, ācariye payirupāsivā adhippāyato gahetabbaṃ.

27-28. Bojjhaṅgalalindriyavāresupi imināva nayena attho veditabboti.

Vivekakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cariyākathā

Cariyākathāvaṇṇanā

29-30. Idāni vivekakathānantaraṃ paramavivekabhūtaṃ nissaraṇavivekasaṅkhātassa nibbānassa sacchikaraṇīyassa sacchikiriyaṇaṃ dāssanattamaṃ, tathā sacchikatanirodhassa lokahitasukhacariyākaraṇadāssanattamaṃ indriyakathāya niddiṭṭhāpi cariyākathā puna kathitā. Tassā atthavaṇṇanā indriyakathāya kathitāyeva.

Cariyākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pāṭihāriyakathā

Pāṭihāriyakathāvaṇṇanā

31. Idāni lokatthacariyāpariyosānāya cariyākathāya anantaraṃ lokatthānusāsanapariyosānaṃ pāṭihāriyaṃ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya pāṭihāriyakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva pāṭihāriyānīti paccaṇīkapaṭiharaṇavasena pāṭihāriyāni. Iddhipāṭihāriyanti ijjhanavasena iddhi, paṭiharaṇavasena pāṭihāriyaṃ, iddhiyeva pāṭihāriyaṃ iddhipāṭihāriyaṃ. Itaresu pana ādissanavasena ādesanaṃ, anusāsanavasena anusāsanaṃ. Sesam vuttanayameva.

Idhāti imasmim loke. Ekaccoti eko poso. Iddhipāṭihāriyaniddeso heṭṭhā vuttatthoyeva. Nimittena ādisatīti āgatanimittena vā gatanimittena vā ṭhitanimittena vā katheti. Evampi te manoti evampi tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisampayutto vā. Api-saddo sampiṇḍanattho. Itthampi te manoti somanassitādito ekekaḍḍhipi citte nānappakāraparidīpanaṃ. Itipi te cittanti itipi tava cittaṃ, imaṅca imaṅca atthaṃ cintayamānaṃ pavattatīti attho. Bahuṃ cepi ādisatīti cittato aññaṃ vā idaṅca idaṅca nāma ahosi bhavati bhavissatīti bahukampi katheti. Tatheva taṃ hoti, no aññathāti taṃ sabbampi yathā yathā kathitaṃ, tatheva hoti, aññathā na hoti.

Na heva kho nimittena ādisatīti nimittaṃ jānantopi kevalaṃ nimitteneva na katheti. Apicāti aparapariyāyadassanaṃ. Manussānanti cittaṃ jānanakamanussānaṃ. Amanussānanti sāvitaṇaṃ vā assāvitaṇaṃ vā yakkhapisācādīnaṃ. Devatānanti cātumahārājikādīnaṃ. Saddaṃ sutvāti aññaṃ cittaṃ ñatvā kathentānaṃ saddaṃ

suñitvā. Panāti nipāto puna ārambhe. Vitakkayatoti yaṃ vā taṃ vā vitakkena vitakkentassa. Vicārayatoti vitakkasampayutteneva vicārena vicārentassa. Vitakkavipphārasaddaṃ sutvāti vitakkavegavasena uppannaṃ vippalapantānaṃ suttappamattādīnaṃ kūjanasaddaṃ sutvā. Yaṃ vitakkayato so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”tiādīni ādisati.

Avitakkaṃ avicāraṃ samādhinti vitakkavicārakkhobhavirahitasantacittassāpi jānanaśamatthatāṃ dassentena vuttaṃ, sesacittajānane pana vattabbameva natthi. Cetasā ceto paricca pajānātīti cetopariyaññalābhī. Bhototi bhavantassa. Manosaṅkhārā paṇihitāti cittasaṅkhārā ṭhapitā. Amukaṃ nāma vitakkaṃ vitakkayissatīti kusalādivitakkaṃ vitakkayissati pavattayissatīti pajānāti. Pajānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti. Āgamanena jānāti nāma kasiṇaparikkamma-kāleyeva “yenākārenesa kasiṇabhāvanaṃ āradhho paṭhamajjhānaṃ vā dutiyādijjhānaṃ vā aṭṭha samāpattiyo vā uppādessatī”ti jānāti. Pubbabhāgena jānāti nāma paṭhamavipassanāya āradhāya evaṃ jānāti, “yenākārenesa vipassanaṃ āradhho sotāpattimaggaṃ vā uppādessati...pe... arahattamaggaṃ vā uppādessati”ti jānāti. Antosamāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti nāma “yenākārena imassa manosaṅkhārā ṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati, ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhī bhavissati, ṭhitabhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā, abhiññāyo vā uppādessati”ti jānāti. Bahuṃ cepi ādisatīti cetopariyaññassa cittacetasi-kānaṃyeva ārammaṇakaraṇato sarāgādisoḷasapabhedavaseneva bahuṃ cepi katheti, na aññavasena vedittabbaṃ. Tattheva taṃ hotīti idaṃ ekaṃsena tattheva hoti. Cetopariyaññavasena ñātañhi aññathābhāvī nāma natthi.

Evaṃ vitakkethāti evaṃ nekkhammavitakkādayo pavattentā vitakketha. Mā evaṃ vitakkayitthāti evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. Evaṃ manasi karoṭhāti evaṃ anicca-saññameva, dukkha-saññādisu vā aññataraṃ manasi karoṭha. Mā evaṃ manasākatthāti evaṃ niccantiādīnā nayena mā manasi akattha. Idaṃ pajahathāti idaṃ pañcakāmaguṇarāgādiṃ pajahatha. Idaṃ upasampajja viharathāti idaṃ catummagga-phalappabhedam lokuttaradhammameva pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha.

32. Idāni iddhipāṭihāriye aparaṃ pariyāyaṃ visesena dassento nekkhammaṃ ijjhatīti iddhītiādīmāha. Tattha kāmacchandaṃ paṭiharatīti attano paṭipakkhabhūtaṃ kāmacchandaṃ paṭibalaṃ hutvā harati pajahatīti tadeva nekkhammaṃ pāṭihāriyaṃ nāmāti attho. Ye tena nekkhammena samannāgatāti evaṃ kāmacchandapaṭihāra-kena tena nekkhammena ye puṅgalā paṭilābhavasena samannāgatā. Visuddhacittāti kāmacchandābhāvato visuddhacittā. Anāvilasaṅkappāti kāmasaṅkappena anālulitanekkhammasaṅkappā. Iti ādesanāpāṭihāriyanti paracittakusalena vā aññena vā sammāsambuddhena vā buddhasāvakehi vā evaṃ ādesanā pāṭihāriyanti attho. Atha vā iti evaṃ ādisanaṃ ādesanāpāṭihāriyanti ādesanasaddo pāṭhasesaṃ katvā payujjitabbo. Evaṃ āsevitabbanti iminā ca pakārena iminā ca pakārena ādito sevittabbaṃ. Sesattayepi eseva nayo. Tadanudhammatā sati upaṭṭhapetabbāti tassa nekkhammassa anukūlabhūtā sati bhusaṃ ṭhapetabbā. Iti anusāsanīpāṭihāriyanti ettha ādesanāpāṭihāriyayaṃjanāya viya yojanā kātabbā. Abyāpādādisupi eseva nayo. Pāṭho pana jhānādīni saṅkhipitvā ante arahattamaggameva dassetvā likhito. Tattha catūsupi maggesu “evaṃ āsevitabbo”tiādi ekacittakkhaṇikattā maggassa pubbabhāgavasena vuttanti

veditabbaṃ. Maggassa hi pubbabhāgabhūtāya lokiyamaggasaṅkhātāya vuṭṭhānagāminiya vipassanāya magguppādanatthaṃ āsevanādīsu katesu tāya uppanno maggopi āsevito bhāvito bahuḷīkato nāma hotīti veditabbaṃ. Sabbatthikavādācariyā pana “ekekamaggo soḷasakkhaṇiko”ti vadanti. Tadanudhammatāsatiupaṭṭhāpanaṃ pana pubbabhāge yujjatiyevāti.

33. Puna nekkhammaṃ ijjhatīti iddhītiādīni “iddhipāṭihāriya”ntipadassa kammadhārayasamāsattadīpanatthaṃ vuttāni. Suttante vuttesu tīsu iddhipāṭihāriyasappa samāsatte vutte sesānaṃ dvinnampi vuttova hotīti imasmiṃ pariyāye mūlabhūtassa iddhipāṭihāriyasappa samāsatto vuttoti veditabbanti.

Pāṭihāriyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Samasīsakathā

Samasīsakathāvaṇṇanā

34. Idāni pāṭihāriyakathānantaraṃ ādipāṭihāriyabhūtassa iddhipāṭihāriyasaṅgahitassa samasīsibhāvassa iddhipāṭihāriyabhāvadīpanatthaṃ ñāṇakathāya niddiṭṭhāpi samasīsakathā iddhipāṭihāriyasambandhena puna kathitā. Tassā atthavaṇṇanā tattha kathitāyevāti.

Samasīsakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Satipaṭṭhānakathā

Satipaṭṭhānakathāvaṇṇanā

35. Idāni samasīsakathānantaraṃ attanā vuttassa iddhipāṭihāriyassa sādhake satta anupassanāvisese dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya satipaṭṭhānakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva cattāroti gaṇanaparicchedo, tena na tato heṭṭhā, na uddhanti satipaṭṭhānaparicchedaṃ dīpeti. Imeti niddisatthānidassanaṃ. Bhikkhave ti dhammapaṭiggāhakapuggalāpanaṃ. Satipaṭṭhānāti tayo satipaṭṭhānā satigocaropi, tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunaṃ yavītivattatāpi, satipi. “Catunnaṃ, bhikkhave, satipaṭṭhānānaṃ samudayañca atthaṅgamañca desessāmī”tiādīsu hi satigocarō “satipaṭṭhāna”nti vutto. Tassattho - paṭiṭṭhāti tasminti paṭṭhānaṃ. Kā paṭiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānanti.

“Tayo satipaṭṭhānā yadariyo sevati, yadariyo sevamāno satthā gaṇamanusāsītumarahatī”ti ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunaṃ yavītivattatā “satipaṭṭhāna”nti vuttā. Tassattho - paṭṭhapetabbato paṭṭhānaṃ, pavattayitabbatoti attho. Kena paṭṭhapetabbatoti? Satiyā. Satiyā paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānanti. “Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahuḷīkatā satta bojjhaṅge paripūrentī”tiādīsu pana satiyeva “satipaṭṭhāna”nti vuttā. Tassattho - paṭiṭṭhāti paṭṭhānaṃ, upaṭṭhāti okkanditvā pakkhanditvā vattatīti attho. Satiyeva paṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ. Atha vā saraṇaṭṭhena sati, upaṭṭhānaṭṭhena upaṭṭhānaṃ. Iti sati ca sā upaṭṭhānañcātipi satipaṭṭhānaṃ. Idamidha adhippetamaṃ. Yadi evamaṃ kasmā satipaṭṭhānāti bahuvacanaṃ katanti? Satibhuttā. Ārammaṇabhedenā hi bahukā tā satiyoti.

Katame cattāroti kathetukamyatāpucchā. Idhāti imasmiṃ sāsane. Bhikkhūti saṃsāre bhayaṃ ikkhatīti bhikkhu. Sesapadānaṃ atthavaṇṇanā panettha sutamayaññakathāya maggasaccaniddesavaṇṇanāyaṃ vuttāyevāti.

Kasmā pana bhagavatā cattārova satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikāti? Veneyyāhitattā. Taṇhācaritadiṭṭhacaritasamathayānikavipassanāyānikesu hi mandatikkhavasena dvedhā dvedhā pavattesu mandassa taṇhācaritassa oḷārikaṃ kāyānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaṃ vedanānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ. Diṭṭhacaritassāpi mandassa nātippabhedagataṃ cittānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataṃ dhammānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ. Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbanimittaṃ paṭhamaṃ satipaṭṭhānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa oḷārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaṃ. Vipassanāyānikassapi mandassa nātippabhedagatārammaṇaṃ tatiyaṃ, tikkhassa atippabhedagatārammaṇaṃ catutthaṃ. Iti cattārova vuttā anūnā anadhikāti.

Subhasukhaniccaattavipallāsappahānatthaṃ vā. Kāyo hi asubho, tattha ca subhavipallāsavipallatthā sattā. Tesāṃ tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānatthaṃ paṭhamaṃ satipaṭṭhānaṃ vuttaṃ. Sukhaṃ niccaṃ attāti gahitesupi ca vedanādīsu vedanā dukkhā, cittaṃ aniccaṃ, dhammā anattā, tesu ca sukhaniccaattavipallāsavipallatthā sattā. Tesāṃ tattha dukkhādibhāvadassanena tesāṃ vipallāsānaṃ pahānatthaṃ sesāni tīṇi vuttānīti evaṃ subhasukhaniccaattavipallāsappahānatthaṃ vā cattārova vuttā. Na kevalaṇṇa vipallāsappahānatthameva, caturoghayogāsavaganthaupādānaagatippahānatthampi catubbidhāhārapariññatthampi cattārova vuttāti veditabbaṃ.

36. Suttantaniddese pathavīkāyanti imasmiṃ rūpakāye pathavīdhātu. Sakalasarīre pana pathavīdhātūnaṃ bahukattā sabbapathavīdhātusaṅgahatthaṃ samūhatthena kāyaggahaṇaṃ kataṃ. Āpokāyādīsupi eseva nayo. Kesakāyādīnampi bahukattā kesakāyādigahaṇaṃ kataṃ. Vakkādīni pana paricchinnattā kāyaggahaṇaṃ nārahantīti tesāṃ gahaṇaṃ na katanti veditabbaṃ.

Sukhaṃ vedanantiādīsū sukhaṃ vedananti kāyikaṃ vā cetasikaṃ vā sukhaṃ vedanaṃ. Tathā dukkhaṃ vedanaṃ. Adukkhamasukhaṃ vedananti pana cetasikameva upekkhāvedanaṃ. Sāmisāṃ sukhaṃ vedananti cha gehasitasomanassavedanā. Nirāmisāṃ sukhaṃ vedananti cha nekkhammasitasomanassavedanā. Sāmisāṃ dukkhaṃ vedananti cha gehasitadomanassavedanā. Nirāmisāṃ dukkhaṃ vedananti cha nekkhammasitadomanassavedanā. Sāmisāṃ adukkhamasukhaṃ vedananti cha gehasitaupekkhāvedanā. Nirāmisāṃ adukkhamasukhaṃ vedananti cha nekkhammasitaupekkhāvedanā.

Sarāgaṃ cittantiādīni ñāṇakathāyaṃ vuttatthāni.

Tadavasese dhammeti tehi kāyavedanācettehi avasese tebhūmakadhamme. Sabbattha tena ñāṇenāti tena sattavidhena anupassanāñāṇena. Yāni panettha antarantarā avuttatthāni, tāni heṭṭhā tattha tattha vuttatthānevāti.

Satiipaṭṭhānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vipassanākathā

Vipassanākathāvaṇṇanā

37. Idāni vipassanāpaṭisaṃyuttāya satipaṭṭhānakathāya anantaram vipassanāpabhedam dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya vipassanākathāya apubbathānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva soiti sabbanāmattā yo vā so vā sabbopi saṅgahito hoti. Vatāti ekaṃsatthe nipāto. Kañci saṅkhāranti appamattakampi saṅkhāram. Anulomikāya khantiyāti ettha vipassanāññameva lokuttaramaggaṃ anulometīti anulomikaṃ, tadeva khantimaṇḍhitvā anulomikā. Sabbasaṅkhārā tassa aniccato dukkhato anattato khamanti ruccantīti khanti. Sā mudukā majjhimā tikkhāti tividhā. Kalāpasammasanādikā udayabbayaññāpariyosānā mudukānulomikā khanti. Bhaṅgānupassanādikā saṅkhārupekkhāññāpariyosānā majjhimanulomikā khanti. Anulomaññam tikkhānulomikā khanti. Samannāgatoti upeto. Netam ṭhānam vijjatīti yathāvuttam etaṃ ṭhānam etaṃ kāraṇam na vijjati. Sammattaniyāmaṃ ettha “hitasukhāvaho me bhavissatī”ti evaṃ āsīso tattheva sambhavato asubhādīsu ca asubhantiādiaviparītappavattisabbhāvato ca sammā sabhāvoti sammatto, anantaraphaladānāya arahattupattiyā ca niyāmaḥ uttāniyāmo, nicchayoti attho. Sammatto ca so niyāmo cāti sammattaniyāmo. Ko so? Lokuttaramaggo, viseso pana sotāpattimaggo. Tena hi magganīyāmena niyatattā “niyato sambodhiparāyaṇo”ti vuttam. Tam sammattaniyāmaṃ okkamissati pavissatīti etaṃ atṭhānanti attho. Gotrabhuno pana maggassa āvajjanaṭṭhāniyattā tam anādiyitvā anulomikakhantiyā anantaram sammattaniyāmaḥ kamanam vuttanti veditabbam. Atha vā atṭhārasasu mahāvīpassanāsu gotrabhu vivaṭṭanānupassanā hotīti anulomikakhantiyā eva saṅgahitā hoti. Catūsupi suttantesu imināva nayena attho veditabbo. Etehi anulomikakhantisammattaniyāmacatuariyaphalavasena ca cha dhammāti chakkanipāte cattāro suttantā vuttā. Kaṇhapakkhasukkapakkhadvayavasena hi cattāro suttantāva hontīti.

38. Katihākārehītiādi ke pucchāpubbaṅgame suttantaniddese pañcakkhandhe aniccato tiādīsu nāmarūpañca nāmarūpassa paccaye ca pariggahetvā kalāpasammasanavasena āradhaviṇṇasako yogāvacaro pañcasu khandhesu ekekaṃ khandham aniccantikāyā ādiantavatāya ca aniccato passati. Uppādayapaṭipīḷanatāya dukkhavattutāya ca dukkhato. Paccayayāpanīyatāya rogamūlatāya ca rogato. Dukkhatāsūlayogitāya kilesāsucipaggharaṇatāya uppādayarābhāṅgehi uddhumātāparipakkapabhinnatāya ca gaṇḍato. Pīḷājanakatāya antotudanatāya dunnīharaṇīyatāya ca sallato. Vigārahaṇīyatāya avaḍḍhiāvahanatāya aghavattutāya ca aghato. Aseribhāvajjanakatāya ābādhapadaṭṭhānatāya ca ābādhato. Avasatāya avidheyyatāya ca parato. Byādhijarāmaṇehi lujjanapalujjanatāya palokato. Anekabyasanāvahanatāya itito. Aviditānamyeva vipulānam anattānam āvahanato sabbūpaddavavattutāya ca upaddavato. Sabbabhayānam ākaratāya ca dukkhavūpasamasasaṅkhātassa paramassāsassa paṭipakkhabhūtatāya ca bhayato. Anekehi anattānehi anubaddhatāya dosūpasatṭhatāya upasaggo viya anadhivāsanārahātāya ca upasaggato. Byādhijarāmaṇehi ceva lobhādīhi ca lokadhammehi pacalitatāya calato. Upakkāmena ceva sarasena ca pabhaṅgupagamanasīlatāya pabhaṅguto. Sabbāvattathanipātītāya thirabhāvassa ca abhāvātāya addhuvato. Atāyanatāya ceva alabbhaneyyakhematāya ca atāṇato. Allīyitum anarahātāya allīnānampi ca

leṇakiccākāritāya aleṇato. Nissitānaṃ bhayasārakattābhāvena asaraṇato. Yathāparikappitehi dhuvasubhasukhattabhāvehi rittatāya rittato. Rittatāyeva tucchato, appakattā vā. Appakampi hi loke tucchanti vuccati. Sāminivāsivedakakārakādhiṭṭhāyakavirahitatāya suññato. Sayañca asāmikabhāvāditāya anattato. Pavattidukkhatāya dukkhassa ca ādīnavatāya ādīnavato. Atha vā ādīnaṃ vāti gacchati pavattatīti ādīnavo. Kapaṇamanussassetāṃ adhivacanaṃ, khandhāpi ca kapaṇāyevāti ādīnavasadisatāya ādīnavato. Jarāya ceva maraṇena cāti dvedhā pariṇāmapakatitāya vipariṇāmadhammato. Dubbalatāya pheggu viya sukhabhañjanīyatāya ca asārakato. Aghahetutāya aghamūlato. Mittamukhasapatto viya vissāsaghātītāya vadhakato. Vigatabhavatāya vibhavasambhūtatāya ca vibhavato. Āsavapadaṭṭhānatāya sāsavato. Hetupaccayehi abhisāṅkhatatāya saṅkhatato. Maccumārakilesamārānaṃ āmisabhūtatāya mārāmisato. Jātijarābyādhimaraṇapakatitāya jātijarābyādhimaraṇadhammato. Sokaparidevaupāyāsahetutāya sokaparidevaupāyāsadhammato. Taṇhādiṭṭhiduccaritasamkilesānaṃ visayadhammatāya samkilesikadhammato passati. Sabbesu ca imesu “passatī”ti pāṭhaseso daṭṭhabbo.

39. Pañcakkhandheti samūhato vuttepī ekekakhandhavasena atthavaṇṇanā kalāpasammasanañāṇaniddese viṣuṃ viṣuṃ āgatattā pariyosāne ca viṣuṃ viṣuṃ khandhānaṃ vasena anupassanānaṃ gaṇitattā samūhe pavattavacanānaṃ avayavepi pavattisambhavato ca katāti veditabbā, viṣuṃ viṣuṃ pavattasammasanānaṃ ekato saṅkhipitvā vacanavasena vā “pañcakkhandhe”ti vuttanti veditabbaṃ. “Ekappahārena pañcahi khandhehi vuṭṭhātī”ti aṭṭhakathāvacanasabbhāvato vā pañcannaṃ khandhānaṃ ekato sammasanaṃ vā yujjatiyevāti. Pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho niccaṃ nibbānanti passantotiādīnavañāṇaniddese vuttanayena vipassanākāle santipadañānavasena niccaṃ nibbānanti passanto. Sammattaniyāmaṃ okkamati maggakkhaṇe okkamati, phalakkhaṇe pana okkanto nāma hoti. Eseva nayo sabbesupi niyāmokkamanapariyāyesu. Ārogyanti ārogyabhūtaṃ. Visallanti sallavirahitaṃ. Eseva nayo īdisesu. Anābādhanti ābādhavirahitaṃ, ābādhapaṭipakkhabhūtaṃ vā. Esa nayo īdisesu. Aparappaccayanti aññapaccayavirahitaṃ. Upassaggatoti ca anupassagganti ca keci saṃyogaṃ katvā paṭhanti. Paramasuññanti sabbasaṅkhārasuññattā uttamattā ca paramasuññaṃ. Paramatthanti saṅkhatāsaṅkhatānaṃ aggabhūtattā uttamatthaṃ. Liṅgavipallāsavasena napuṃsakavacanānaṃ. Nibbānassa ca suññattā anattattā ca imasmīṃ dvaye paṭilomapariyāyo na vutto. Anāsavanti āsavavirahitaṃ. Nirāmisanti āmisavirahitaṃ. Ajātanti jativirahitattā anuppannaṃ. Amatanti bhaṅgābhāvato maraṇavirahitaṃ. Maraṇampi hi napuṃsakabhāvavacanavasena “mata”nti vuccati.

40. Evamimāya paṭipāṭiyā vuttāsu ākārabhedabhinnāsu cattālīsāya anupassanāsu sabhāvasaṅgahavasena tīsuyeva anupassanāsu ekasaṅgahaṃ karonto aniccatoti aniccānupassanātiādīmāha. Tāsu yathānurūpaṃ aniccadukkhānattatte yojanā kātābbā. Avasāne panetā viṣuṃ viṣuṃ gaṇanavasena dassitā. Gaṇanāsu ca gaṇanapaṭipāṭivasena paṭhamāṃ anattānupassanā gaṇitā. Tattha pañcavīsati “parato rittato tucchato suññato anattato”ti ekekasmīṃ khandhe pañca pañca katvā pañcasu khandhesu pañcavīsati anattānupassanā. Paññāsāti “aniccato palokato calato pabhaṅguto addhuvato vipariṇāmadhammato asārakato vibhavato saṅkhatato maraṇadhammato”ti ekekasmīṃ khandhe dasa dasa katvā pañcasu khandhesu paññāsaṃ aniccānupassanā. Sataṃ pañcavīsati cevāti sesā “dukkhato

rogato”tiādayo ekekasmim khandhe pañcavīsati pañcavīsati katvā pañcasu khandhesu pañcavīsatisataṃ dukkhānupassanā. Yāni dukkhe pavuccareti yā anupassanā dukkhe khandhapañcake gaṇanavasena pavuccanti, tā satam pañcavīsati cevāti sambandho veditabbo. “Yānī”ti cettha līṅgavipallāso daṭṭhabboti.

Vipassanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Mātikākathā

Mātikākathāvaṇṇanā

41. Idāni mahāthero vipassanākathānantaram sakale paṭisambhidāmagge niddiṭṭhe samathavipassanāmagganibbānadhamme ākāraṇānattavasena nānāpariyāyehi thometukāmo nicchātotiādīni ekūnavīsati mātikāpadāni uddisitvā tesam niddesavasena mātikākatham nāma kathesi. Tassā ayaṃ apubbatthānuvaṇṇanā. Mātikāya tāva nicchātoti amilāto. Sabbepi hi kilesā pīḷayogato milātā, rāgopi tāva nīrantarappavatto sarīram dahati, kiṃ panaññe kilesā. “Tayome, bhikkhave, aggī rāgaggi dosaggi mohaggi”ti pana kilesanāyakā tayo eva kilesā vuttā, taṃsampayuttāpi pana dahantiyeva. Evaṃ chātakilesābhāvato nicchāto. Ko so? Vimokkhasambandhena vimokkhoti daṭṭhabbo. Muccatīti mikkho. Vimuccatīti vimokkhoti attho. Idamekaṃ mātikāpadaṃ. Vijjāvimuttīti vijjāyeva vimutti. Idamekaṃ mātikāpadaṃ. Jhānavimokkhoti jhānameva vimokkho. Idamekaṃ mātikāpadaṃ. Sesāni ekekānevāti evaṃ ekūnavīsati mātikāpadāni.

42. Nekkhammena kāmacchandato nicchātoti nekkhammena kāmacchandato apettatā kāmacchandato nikkilesa yogī. Tena paṭiladdham nekkhammampi nicchāto nikkilesa vimokkho. Evaṃ sesesupi. Nekkhammena kāmacchandato muccatīti vimokkhoti nekkhammena kāmacchandato yogī muccatīti taṃ nekkhammaṃ vimokkhoti attho. Evaṃ sesesupi. Vijjatīti vijjāti sabhāvato vijjati atthi upalabbhatīti vijjā nāmāti attho. Atha vā sabhāvajānanattham paṭipannehi yogīhi sabhāvaṃ vedīyati jānīyatīti vijjā nāmāti attho. Atha vā visesalābhattham paṭipannehi yogīhi vedīyati paṭilābhīyatīti vijjā nāmāti attho. Atha vā attanā vinditabbam bhūmim vindati labhatīti vijjā nāmāti attho. Atha vā sabhāvadassanahetuttā sabhāvaṃ viditam karotīti vijjā nāmāti attho. Vijjanto muccati, muccanto vijjatīti yathāvutto dhammo yathāvuttenatthena vijjamāno yathāvuttato muccati, yathāvuttato muccamāno yathāvuttenatthena vijjatīti vijjāvimutti nāmāti attho.

Kāmacchandam saṃvaraṭṭhenāti kāmacchandānivāraṇaṭṭhena taṃ nekkhammaṃ sīlavisuddhi nāmāti attho. Taṃyeva avikkhepaṭṭhena avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi. Dassanahetuttā dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi. Sesesupi eseva nayo. Paṭippassambhetīti nekkhammādinā kāmacchandādikaṃ yogāvacaro paṭippassambhetīti nekkhammādiko dhammo passaddhi nāmāti attho. Pahīnattāti tena tena pahānena pahīnattā. Ñātaṭṭhena ñāṇanti jhānapaccavekkhaṇāvasena vipassanāvasena maggapaccavekkhaṇāvasena ñātaṭṭhena nekkhammādikaṃ ñāṇam nāmāti attho. Diṭṭhattā dassananti etthāpi eseva nayo. Visujjhatīti yogī, nekkhammādikā visuddhi.

Nekkhammaniddese nekkhammaṃ alobhattā kāmarāgato nissaṇṇanti nissaraṇam. Tato nikkhantanti nekkhammaṃ. “Rūpānametaṃ nissaraṇam yadidaṃ nekkhamma”nti vuccamāne āruppavisesassa adissanato visesassa dassanaṭṭham

aññattha vuttapāṭhakkameneva yadidaṃ āruppanti vuttaṃ. Tañca āruppaṃ rūpato nikkhantattā nekkhammaṃ nāmāti adhikāraseneva vuttaṃ hoti. Bhūtanti uppādasamāyogadīpanaṃ. Saṅkhatanti paccayabalavisesadassanaṃ. Paṭiccasamuppannanti paccayasamāyogepi paccayānaṃ abyāpārabhāvadassanaṃ. Nirodho tassa nekkhammanti nibbānaṃ tato saṅkhatato nikkhantattā tassa saṅkhatassa nekkhammaṃ nāma. Āruppassa ca nirodhassa ca gahaṇaṃ aññattha pāṭhe vuttakkameneva kataṃ. “Kāmacchandassa nekkhammaṃ nekkhamma”nti vuccamāne punaruttaṃ hoti. Nekkhammavacaneneva ca tassa nekkhammasiddhīti taṃ avatvā sesanekkhammameva vuttaṃ. Taṃ ujukameva. Nissaraṇaniddese pi imināva nayena attho veditabbo. Nissaraṇīyā dhātuyo panettha ujukameva nekkhammanti vuttaṃ. Pavivekoti pavivittabhāvo nekkhammādikoyeva. Vosajjātīti yogī, nekkhammādayo vosaggo. Nekkhammaṃ pavattento yogī nekkhammena carātīti vuccati. Taṃ pana nekkhammaṃ cariyā. Esa nayo sesesupi. Jhānavimokkhaniddese vattabbaṃ vimokkhakathāyaṃ vuttaṃ. Kevalaṃ tattha “jānātīti jhānavimokkho”ti vuttaṃ, idha pana “jānātīti, jhāyatī”ti puggalādhiṭṭhānāva desanā katāti ayaṃ viseso.

43. Bhāvanādhiṭṭhānājīvitāniddese ca puggalādhiṭṭhānā desanā katā. Dhammato pana bhāvanā nāma nekkhammādayova. Adhiṭṭhānaṃ nāma nekkhammādivasena paṭiṭṭhāpitacittameva. Jīvitaṃ nāma nekkhammādivasena paṭiṭṭhāpitacittassa sammāājīvo nāma. Ko so sammāājīvo nāma? Micchājīvā virati, dhammena samena paccayapariyesanavāyāmo ca. Tattha samaṃ jīvatīti samaṃ jīvitaṃ jīvati, bhāvanapupphasakavacanaṃ vā, samena jīvatīti vuttaṃ hoti. No visamanti “samaṃ jīvatī”ti vuttasseva atthassa paṭisedhavasena avadhāraṇaṃ kataṃ. Sammā jīvatīti ākāraṇidassanaṃ. No micchāti tasseva niyamaṇaṃ. Visuddhaṃ jīvatīti sabhāvavisuddhiyā visuddhaṃ jīvitaṃ jīvati. No kiliṭṭhanti tasseva niyamaṇaṃ. Yaññadevātiādīhi yathāvuttānaṃ tissannaṃ sampadānaṃ ānisaṃsaṃ dasseti. Tattha yaññadevāti yaṃ yaṃ eva. Khattiyaparisanti khattiyānaṃ sannipātaṃ. So hi samantato sīdanti ettha akatabuddhinoti parisāti vuccati. Eseva nayo itarattaye. Khattiyādīnaṃyeva āgamanasampattiyā ñāṇasampattiyā ca samannāgatattā tāsāṃyeva catassannaṃ gahaṇaṃ, na suddhāparisāya. Visāradoti tīhi sampadāhi sampanno vigatasāraṃ, nibbhayoti attho. Amaṅkubhūtoti asaṅkucito na nittejabhūto. Taṃ kissa hetūti taṃ visāradattaṃ kena hetunā kena kāraṇena hotīti ceti attho. Idāni tathā hīti tassa kāraṇavacanaṃ. Yasmā evaṃ tisampadāsampanno, tasmā “visārado hotī”ti visāradabhāvassa kāraṇaṃ dassetvā niṭṭhapesīti.

Saddhammappakāsinīyā paṭisambhidāmagga-aṭṭhakathāya

Mātikākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā cūḷavaggaṃ apubbathānuvaṇṇanā.

Ettāvatā ca tivaggasaṅgahitassa

Samatīpasaṅkathāpaṭimaṇḍitassa paṭisambhidāmaggaṃ atthavaṇṇanā niṭṭhitā hotīti.

Nigamanakathā

Mahāvaggaṃ majjhimo ca, cūḷavaggaṃ ca nāmato;

Tayo vaggā idha vuttā, pamāṇapaṭipāṭiyā.

Vagge vagge dasa dasa, kathā yā tā udīritā;
Uddānagāthā sabbāsaṃ, imā tāsāṃ yathākkamaṃ.

Ñāṇaṃ diṭṭhi ānāpānaṃ, indriyaṃ vimokkhapañcamāṃ;
Gati kammaṃ vipallāso, maggo maṇḍoti tā dasa.

Yuganaddhasaccabojjhaṅgā, mettā virāgapañcamā;
Paṭisambhidā dhammacakkaṃ, lokuttarabalasuññatā.

Paññā iddhi abhisamayo, viveko cariyapañcamo;
Pāṭihīraṃ samasīsa-sati vipassanamātikā.

Yo so sugatasutānaṃ, adhipatibhūtena bhūtahitaratinā;
Therena thiraguṇavatā, vutto paṭisambhidāmaggo.

Tassatthavaṇṇanā yā, pubbaṭṭhakathānayaṃ tathā yuttiṃ;
Nissāya mayāraddhā, niṭṭhānamupāgatā esā.

Yaṃ taṃ uttaramantī, mantiguṇayuto yuto ca saddhāya;
Kārayi mahāvihāre, pariveṇamanekasādhuguṇaṃ.

Therenettha nivasatā, samāpitāyaṃ mahābhiddhānena;
Tatiye vasse cutito, moggallānassa bhūpatino.

Samayaṃ anulomentī, therānaṃ theravādadīpānaṃ;
Niṭṭhaṃ gatā yathāyaṃ, aṭṭhakathā lokahitajanānī.

Dhammaṃ anulomentā, attahitaṃ parahitañca sādhentā;
Niṭṭhaṃ gacchantu tathā, manorathā sabbasattānaṃ.

Saddhammapakāsiniyā, aṭṭhakathāyettha gaṇitakusalehi;
Gaṇitā tu bhāṇavārā, viññeyyā aṭṭhapaññāsa.

Ānuṭṭhubhena assā, chandobandhena gaṇiyamānā tu;
Cuddasasahassasaṅkhā, gāthāyo pañca ca satānī.

Sāsanaciraṭṭhitatthaṃ, lokahitatthañca sādarena mayā;
Puññaṃ imaṃ racayatā, yaṃ pattamanappakaṃ vipulaṃ.

Puññaena tena loko, saddhammarasāyanaṃ dasabalassa;
Upabhuñjitvā vimalaṃ, pappotu sukhaṃ sukhenevāti.

Saddhammappakāsini nāma

Paṭisambhidāmaggaṃ pakaraṇassa aṭṭhakathā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 18. Σχόλια για την οδό της αναλυτικής γνώσης. 3. Το κεφάλαιο για τη σοφία έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org